

EESTI EUROOPA kõrgharidusruumis



Trükise teostus:	Eesti Üliõpilaskondade Liit
Tekstid kirjutab kokku:	Raul Ranne
Pildid:	Urmas Nemvalts
Trükise kujundas:	Mihkel Ronk
Sisu valmistasid ette:	Annika Kruuse
	Raul Ranne
	Catlyn Kirna
	Tanel Sits
	Maris Mälzer
	Allan Päll
	Joonas Pärenson

Toetab Euroopa Komisjon



EESTI
EUROOPA
kõrgharidusruumis



SISUKORD

EESSÕNA	3	Akadeemiline ränne	29
Hea lugeja,	3	Akadeemiline ränne Eestis	30
SISSEJUHATUS	5	Akadeemilise rände tulevikuperspektiivid... ..	30
EESTI KÕRGHARIDUSRÜUM ARVUDES ..	6	Rahvusvahelistumine Eestis. Diplomite hindamine	31
BOLOGNA PROTSESS – MIS, MILLEKS JA KUIDAS?.....	8	Rahvusvahelistumine Eestis. Ühisõppekavad ja ühiskraadid	31
Bologna peamised prioriteetid, ülesanded ja eesmärgid	9	Rahvusvahelistumine Eestis. Võõrkeelsed õppekavad	32
Bologna protsessi juhtimine	10	Rahvusvahelistumine Eestis. Välisõppejõud ..	32
Üliõpilaste kaasatus Bologna protsessi ..	10	Rahvusvahelistumine Eestis. Ajude ringlus ..	32
Bologna protsessi mõju üliõpilasele.....	11	Kõrghariduse konkurentsivõime	33
Bologna protsessi mõju üliõpilasele. Õppekavade reform 3+2.....	11	TÖÖTURG JA KÕRGHARIDUS	34
Bologna protsessi mõju üliõpilasele. ECTS..	11	Ressursimajandusest teadmistepõhisesse majandusse	35
Bologna protsessi mõju üliõpilasele. Mobiilsus	12	Euroopa ühine tööjõuturg	36
Bologna protsessi mõju üliõpilasele. VÕTA..	12	Tööturg Euroopas ja Eestis.....	36
Quo vadis, Bologna?	13	TEADUS JA KÕRGHARIDUSE KOLMAS ASTE – DOKTORANTUUR	39
LISSABONI STRATEEGIA	14	Doktorantuur meil ja Euroopas.....	40
Lissaboni strateegia ja kõrgharidus	15	Teadus meil ja Euroopas.....	41
Efektiivsus, paindlikkus ja juhtimine	15	SOTSIAALNE DIMENSIOON KÕRGHARIDUSES	43
Kõrgkoolide rahastamine ja autonoomsus ..	16	Väljund tööturule kui sotsiaalse mõõtme üks osa	44
Kõrghariduse atraktiivsus	17	Võrdsed võimalused osaleda kõrghariduses... ..	45
Quo vadis, Lissabon?	18	Sotsiaalmajanduslikust taustast tulenev ebavõrdsus.....	45
EESTI EUROOPA KÕRGHARIDUSRÜUMIS ..	20	Regionaalne ebavõrdsus	46
KÕRGHARIDUSE KVALITEET	21	Sooline ebavõrdsus	46
Akrediteerimine	21	Infrastruktuuri puudusest põhjastatud ebavõrdsus	47
Kvaliteedikindlustamine.....	22	Kuidas puudutab kõrghariduse sotsiaalne dimensioon Eestit?	47
Õppekavaarendus ja õpiväljundid	22	ÜLIÕPILASED NING NENDE ROLL EESTI JA EUROOPA KÕRGHARIDUSES	49
Tudengikeskne õpe	23	Üliõpilasomavalitsused tsiviilühiskonnas ...	50
ELUKESTEV ÕPE	24	KOKKUVÕTE. QUO VADIS, EUROOPA KÕRGHARIDUS?	52
VARASEMA ÕPPE- JA TÖÖKOGEMUSE ARVESTAMINE	25		
VÕTA Euroopas ja Eestis	26		
VÕTA müüdid, väärarusaamad ja infopuudus.....	27		
KÕRGHARIDUSE RAHVUSVAHELISTUMINE JA MOBIILSUS ...	28		



EESSÕNA

HEA LUGEJA,

Bologna protsess on üks kummaline nähtus. Olles üks suurimaid Euroopa ühisprojekte, pretse-denditu nähtus kogu maailma haridussfääris, on ta ometi samaaegselt üks enim väärti mõistetud ettevõtmisi, mis Euroopas kunagi tehtud. Bologna protsessi iseloomustab nii Euroopa, riigi, kõrg-kooli kui õpilase tasemel meeletu väärarusaamased, müüte ning arvamus, mis valdaval mää-ral tõele ei vasta. Rääkides ükskõik millise kõrgkooli õppejõuga Bologna protsessist ning sellest mõjutatud reformidest kõrghariduses, tuleb peaaegu alati väitimatult välja, et enne oli parem.

Lissaboni strateegia on teine samasugune. Seades Euroopale ülikõrge eesmärgi – muutada maailma kõige dünaamilisemaks ja konkurentsivõimelisemaks majanduspiirkonnaks – ajas see laiali kõik oma haarmed ning puges sisse peaaegu igasse Euroopa igapäevaelu aspekti, teiste hulgas ka kõrgharidussfääri. Kui Bologna protsessi mõjudest kõrgharidusele teatakse veel vähemalt midagigi, siis Lissaboni strateegia mõjud on vähem märgatavad, kuid sama-võrd olulised.

Sisulise diskussiooni asemel on välja antud trükiseid ja lendlehti, peetud põnevaid konve-rentse ja seminare, korraldatud koolitusi ning ajurünnakuid erinevatele huvigruppidele. Neid on nii riikide tasandil kui rahvusvahelisi, kõva käraga reklaamitud ning vaiksemalt korraldatud üritusi. Mida aga pole, ei ole ühte trükist, mis võtaks lühidalt ning selgelt kokku Bologna prot-sessi ja Lissaboni strateegia, nende kahe Euroopa enim kõrgharidust mõjutava projekti ning vaatleks nende eesmärgi, kuidas need on praktikas rakendunud ja heidaks pilgu tulevikku.

Käesolev trükis pole õpig ega autoriteetne refereeritav väljaanne. Küll aga pretendeerib see omamoodi käsiraamatu tiitlile – trükis, millest üliõpilased ja teised asjast huvitatud näeksid Bologna protsessi, Lissaboni strateegiat ja nende mõjusid kõrgharidusele läbi üliõpilase sil-made. Tahes-tahtmata on Bologna ja Lissaboni sihtrühmad just nimelt miljonid üliõpilased Euroopas, meie olemine need, kellest loodetakse kasvavat teadlased, uurijad, sõnavõtjad ning ühiskonna edasiviijad. Me võime rääkida majandusarengust, globaalsest konkurentsivõimest, teadmispõhisest majandusest, kuid kõige selle aluseks on alati tudeng kõigi oma igapäe-vaste loengute, eksamite, murede ja rõõmudega.

Üliõpilaselt üliõpilasele on moto, mida olemine püüdnud võimalikult palju järgida selle trükise kirjutamisel. Me pole püüdnud välja tuua eurokeeles kirjutatud lepingute punkte, fakte ja aas-taarve, mida igaüks soovi korral võib vabalt internetist leida. Pigem olemine rõhunud just sisu-listele teemadele, mõjudele, tagajärgedele ning põhimõtetele, mis mõjutavad nii meid kui ka laiemalt kogu Euroopa üliõpilaste igapäevaelu.

Tegelikult üks eesmärk on trükisel veel – et mõnikord võtaksid selle kätte ka õppejõud ja vahest ka ülikoolide inimesed, kes samuti sageli ei tea Bologna protsessist ega Lissaboni



strateegiast väga palju. Vahest, kui nemad näeksid asju samuti läbi tudengi silmade, siis aitaks see parandada meie omavahelist kommunikatsiooni, vahest suudaksime siis veelgi paremini koos töötada ja üheskoos ehitada Euroopa ühist kõrgharidusruumi, mis vastaks meie kõigi ootustele. Vahest siis ei oleks enam vaja heldinult meenutada vanu süsteeme, mis ei tule kõigi eelduste kohaselt enam kunagi tagasi ning vahest siis saame me üheskoos ehitada üles korraliku, kvaliteetse ja konkurentsivõimelise kõrgharidussüsteemi. Ma arvan, et see on midagi, mida soovime me kõik.

Head lugemist,
Sinu EÜL



SISSEJUHATUS

Globaliseerumine, kaubastumine, õppemaksud, kõrghariduse kvaliteet, mobiilsus, kvalifikatsioonide võrreldavus, õppekavaarendus, sotsiaalne dimensioon – need on vaid mõned märksõnad, mida me saame kasutada, kirjeldamaks kõrgharidust tänapäevases Euroopas. Iga märksõna taha võib kirjutada kümnete ja sadade lehekülgede kaupa teksti, mis uuriks ja analüüsiks nendega seonduvaid probleeme ja pakuks lahendusi. Pole ka liialdus väita, et seda on ka juba tehtud, kõrgharidusruum on üsnagi põhjalikult läbi uuritud protsess, mille kohta käivad artikleid, teadustöid ja uuringuid on kokku pandud sadu.

Mis aga on huvitav on see, et vaatamata kõigele sellele on kõrgharidus ja selles toimuvad protsessid valdava osa tavainimeste jaoks endiselt midagi kauget ja arusaamatut nagu tuumafüüsika, isegi vaatamata sellele, et kõrgharidust puudutavad sündmused ning seal toimuvad arengud puudutavad meid kõiki väga lähedalt.

Ajalooliselt on hariduse roll muutunud järjest olulisemaks. Kõrgharidus on üha enam ja enam muutumas massihariduseks, sama laialtlevinuks nagu põhi- ja keskharidus. Teadmised, oskused, spetsialiseerumine, kõrge kvalifikatsioon on globaalsel tööturul läbilöömiseks eluliselt vajalikud.

Euroopa on viimastel aastatel võtnud endale palju suurejoonelisi eesmärke, millega kõrghariduse temaatika on tihedalt läbi põimunud. Lissaboni strateegiaga seati endale eesmärgiks aastaks 2010 muutuda maailma kõige konkurentsivõimelisemaks ja dünaamilisemaks majanduspiirkonnaks. Kuigi Lissaboni strateegia see osa kukkus läbi ning seda muudeti mõne aasta pärast drastiliselt, annab see ometi aimu Euroopa püüdlustest ja eesmärkidest. Kui me räägime kõrgharidusest Euroopas, siis me ei räägi mitte lokaalsest tasandist vaid pigem globaalsest. Et mõista Euroopa kõrgharidust ja selle eesmärke peame me vaatama seda maailma kontekstis, nägema võistlust Euroopa, Ameerika Ühendriikide, Hiina, India, Austraalia ja teiste maailma suurriikide ja regioonide vahel globaalse haridusturu pärast.

Käesolev trükis on üles ehitatud peamiselt kahes peamises osas. Esimene osa vaatlleb Bologna protsessi ja Lissaboni strateegiat, nende vahelisi seoseid ning kuidas nad on mõjutanud ja mõjutavad Euroopa kõrgharidust. Trükise teine pool keskendub pigem Eesti kõrgharidusele ja vaatlleb seda läbi Euroopas tunnustatud põhimõtete ja ideede – võrdõiguslikkus, kõrghariduse kvaliteet, elukestev õpe, teadus, tööturg ja teadustöö.



EESTI KÕRGHARIDUSRUUM ARVUDES

EESTIS ON 35 KÕRGKOOLI:

- ☆ 6 avalik-õiguslikku ülikooli¹: Eesti Kunstiakadeemia, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, Eesti Maaülikool, Tallinna Tehnikaülikool, Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool.
- ☆ 5 eraülikooli²: Akadeemia Nord, International University Audentes, EELK Usuteatuste Instituut, Estonian Business School, Euroülikool.
- ☆ 9 riiklikku rakenduskõrgkooli³: Eesti Mereakadeemia, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Sisekaitseakadeemia, Tallinna Pedagoogiline Seminar, Tallinna Tervishoiu Kõrgkool, Tallinna Tehnikakõrgkool, Tartu Kõrgem Kunstikool, Tartu lennukolledž, Tartu Tervishoiu Kõrgkool.
- ☆ 11 erarakenduskõrgkooli: Arvutikolledž, EEKBL Kõrgem Usuteaduslik Seminar, Eesti-Ameerika Äriakadeemia, Eesti Infotehnoloogia Kolledž, Eesti Metodisti Kiriku Teoloogiline Seminar, Tallinna Kommertskolledž, Kõrgkool I Studium, Mainori Kõrgkool, Majanduse ja Juhtimise Instituut, Sotsiaal-Humanitaarinstituut, Tartu Teoloogia Akadeemia.
- ☆ 3 riiklikku kutseõppeasutust õigusega pakkuda rakenduskõrgharidust: Lääne-Virumaa Kutsekõrgkool, Tallinna Majanduskool, Võrumaa Kutsehariduskeskus.
- ☆ 1 era kutseõppeasutus: Eesti Hotelli- ja Turismimajanduse Erakool.

ÜLIÕPILASTE ÜLDARV EESTI KÕRGKOOLIDES:

- ☆ 2006/07 õppeaastal 68 767.
- ☆ 2007/08 õppeaastal 68 168.
- ☆ Akadeemilisel suunal õpib 66% ja rakenduslikul 34% kõikidest tudengitest.

VÄLISÜLIÕPILASTE ARV EESTI KÕRGKOOLIDES:

- ☆ 944, millele lisandub 527 tudengivahetusprogrammidega siin õppivat välistudengit (2007.a. seisuga)

-
- 1 Ülikool on teadus-, arendus-, õppe- ja kultuuriasutus, kus toimub bakalaureuse- magistri- ja doktoriõpe mitmel õppesuunal.
 - 2 Eraülikool on äriregistrisse kantud aktsiaseltsi, osaühingu või mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse kantud asutus, mis juhindub oma tegevuses seadustest, nende alusel antud õigusaktidest ning erakooli pidaja põhikirjast ja erakooli põhikirjast. Eraülikoolis toimub kõrghariduse astme õpe vastavalt ülikooli põhimõttele.
 - 3 Rakenduskõrgkool on õppeasutus, kus üliõpilasel on võimalik omandada kõrgharidust diplomiõppe alusel. Rakenduskõrgkooli ülesanded on kõrghariduse omandamise võimaldamine, täienduskoolituse ja rakendusteaduslike uuringute läbiviimine ning arendustegevus oma valdkonnas.

ÕPPEKAVADE ARV EESTI KÕRGGKOOIIDES:

- ☆ 987, millest 826 on kas tingimisi või täielikult akrediteeritud.

RIIGIEELARVELISTEL (TASUTA) KOHTADEL ÕPIB:

- ☆ 06/07 õa 45% üliõpilastest (31 268)
- ☆ 07/08 õa 45,7% üliõpilastest (31 150)

RIIGIEELARVEVÄLISTEL (TASULISTEL) KOHTADEL ÕPIB:

- ☆ 06/07 õa 55% üliõpilastest (37 499)
- ☆ 07/08 õa 54,3% üliõpilastest (37 018).
- ☆ Kokku 54% avalik-õiguslikes kõrgkoolides õppivatest tudengitest maksavad õppemakse.

EESTI ÜLIÕPILASED SOOLISE JAOTUSE JÄRGI:

- ☆ Naisüliõpilasi on 61% ja meesüliõpilasi 39%.

ÕPINGUD KATKESTANUD TUDENGID:

- ☆ 2006/07 õa oli katkestajate osakaal 16% õppijatest



BOLOGNA PROTSESS – MIS, MILLEKS JA KUIDAS?



Kui 29 riigi haridusministrid (Eestit esindas haridusminister Tõnis Lukas) kirjutasid Bolognas, Itaalias, 1999. a. alla Bologna deklaratsioonile, siis tõenäoliselt ei teadnud nad, et panevad aluse maailma ühele suurimale kõrgharidust⁴ puudutavale protsessile, mis kujundab ringi kogu kõrgharidusmaastiku praktiliselt kogu Euroopas. Bologna deklaratsiooniga seati eesmärgiks Euroopa ühtse kõrgharidusruumi loomine aastaks 2010, seda mitte niivõrd läbi kõrghariduse harmoniseerimise, vaid pigem läbi olemasolevate riiklike süsteemide ühtlustamise. Deklaratsiooni kandvaks ideeks on soov, et nii üliõpilased, lõpetajad kui ka õppejõud saaks vabalt ringi liikuda kõrgkoolide ja riikide vahel vastavalt oma soovile, luua raamistik, mille alusel hinnata erinevatest koolidest saadud diplomeid ja kraade⁵,

4 Kõrgharidus on keskhariduse baasil omandatav teaduslikule käsitlusele rajanev haridus, mida tõendab vastav lõpudokument.

5 Akadeemiline kraad on bakalaureuse-, magistri- või doktorikraad, mille ülikool annab vastava kõrgharidusastme õppekava täitnud ja lõputöö kaitsnud või lõpueksami sooritanud isikule ja mida tõendab vastav lõpudokument.



tagada õiglane ligipääs⁶ kvaliteetsele kõrgharidusele ning ühtlustada kogu Euroopas pakutava kõrghariduse tase.

Bologna protsess on aja käigus muutunud, arenenud ning laienenud. Algselt 29 allakirjutanud riigist on saanud 46, algsete eesmärkide teostamiseks on lisandunud mitmed protsesse ja prioriteete, mis eelkõige on suunatud leidmaks vahendeid, kuidas Bologna deklaratsioonis seatud eesmärke saavutada.

Kuigi Bologna protsess on kestnud juba üheksa aastat, on paljudel üliõpilastel ja ka akadeemilisel ning mitteakadeemilisel personalil endiselt väga udune ettekujutus protsessi eesmärkidest ning nende saavutamiseks kasutatavatest vahenditest. Pahatihti arvatakse, et tegemist on kas haridusministeeriumi või isegi kõrgkooli juhtkonna enda ideedega, mõistmata antud reformide suhestamist Euroopa kontekstis. Sageli aga puuduvad inimestel üldse igasugused teadmised Bologna protsessist. Vahest meenutatakse 3+2 süsteemi käikulaskmist ja teatakse ka üht-teist Erasmuse programmist. Tegelikult on Bologna usumatult suur protsess, mis hõlmab praktiliselt kõiki kõrghariduse aspekte.

BOLOGNA PEAMISED PRIORITEEDID, ÜLESANDED JA EESMÄRGID

Bologna peamiseks ülesandeks on luua Euroopas ühtne kõrgharidusruum ning saada sellega ühele poole aastaks 2010. Selle saavutamiseks on vaja täita teatud olulised eesmärgid, mille hulgas on

- ☆ lihtsalt mõistetavad ja omavahel võrreldavad kõrgharidusastmed ja –kvalifikatsioonid
- ☆ kahele põhitsüklile, bakalaureuse⁷- ja magistriõppele⁸ tugineva kõrgharidusmodeli kasutuselevõtt (peamiselt tuntud kui 3+2 süsteem)
- ☆ Euroopa ühtse ainepunktide⁹ ülekandmise süsteemi (ECTS) kasutuselevõtt
- ☆ vaba liikuvust takistavate asjaolude kõrvaldamine
- ☆ Euroopa koostöö edendamine kvaliteedi tagamise alal
- ☆ Euroopa mõõtme soodustamine kõrghariduses

Põhimõtteliselt soovitakse luua kõrgharidusmaastik, kus üliõpilastel oleks võimalik omandada kvaliteetset kõrgharidust kõikjal Euroopas samadel alustel, tänu kvalifikatsioonide võrreldavusele soodustada Euroopa-sisest mobiilsust ning ühtlustada senini kaootilised ja ebatasased Euroopa haridussüsteemid.

6 Ligipääs kõrgharidusele on asjakohase ettevalmistusega kandidaatide õigus taotleda kõrghariduse omandamist ja olla tunnustatud kõrghariduse taotlejaks.

7 Bakalaureuseõpe on kõrghariduse esimese astme õpe, mille kestel üliõpilane süvendab oma üldhariduslikke teadmisi, omandab eriala alusteadmisi ja –oskusi ning magistriõppeks ja töö alustamiseks vajalikke teadmisi ja oskusi.

8 Magistriõpe on kõrghariduse teise astme õpe, mille kestel üliõpilane süvendab erialateadmisi ja –oskusi ning omandab iseseisvaks tööks ja doktoriõppeks vajalikke teadmisi ja oskuseid.

9 Ainepunkt on õppemahu arvestusühik, üks ainepunkt vastab 40 tunnile ehk ühele õppenädalale tööle, mille üliõpilane on õppeks kulutanud. Ühe õppeaasta maht on 40 ainepunkti.

Lisaks juba mainitule on aja jooksul prioriteetidena lisandunud muuhulgas varasema õppe ja töökogemuse arvestamise (VÕTA), elukestva õppe, üliõpilaste sotsiaalsete garantiide¹⁰ ja Euroopa kõrghariduse maine parandamise temaatika.

BOLOGNA PROTSESSI JUHTIMINE

Bologna protsessi juhitakse Bologna deklaratsiooniga liitunud Euroopa haridusministrite tasandilt. Iga kahe aasta tagant kohtuvad protsessis osalevate riikide ministrid mõnes Euroopa linnas, vaatavad üle saavutatud eesmärgid võrreldes eelmise kohtumisega ning kommünieke vormis seatakse uued prioriteedid järgmise kahe aasta jaoks. Seniajani on kohtumised toimunud Prahas, Berliinis, Bergenis ja Londonis ning 2009. aastal toimub kohtumine Leuvenis. Ministrite kohtumise vahepeal koordineerib Bologna protsessiga seotud tegevusi Bologna jätkurühm (Bologna Follow-Up Group, BFUG), kus osalevad esindajad kõikidest Bologna protsessiga liitunud riikidest ja Euroopa Komisjon. Konsultatiivsete liikmetena on jätkurühma kaasatud muuhulgas ka näiteks tööandjate, ülikoolide, rakenduskoõrgkoolide ja kvaliteedikindlustamisega tegelevate institutsioonide esindajad. Tudengite huvisid kaitseb jätkurühmas Euroopa Üliõpilasiit¹¹ (European Students' Union, ESU).

ÜLIÕPILASTE KAASATUS BOLOGNA PROTSESSI

Kuna üliõpilased ei olnud algselt partnerina kaasatud Bologna haridusministrite kohtumisele, siis Euroopa Üliõpilasiit otsustas samaaegselt välja anda Bologna Üliõpilaste Deklaratsiooni, kus toodi välja üliõpilaste seisukohad:

- ☆ kõrgkoolide atraktiivsuse ja kvaliteedi tõstmiseks tuleb suurendada kõrghariduse finantseerimise osakaalu,
- ☆ haridus peab olema kättesaadav võimalikult suurele hulgale üliõpilastele, sisseastumisel ei tohi olla mingeid tõkkeid, kõrgharidus peab olema kättesaadav kõigile, kes on selle omandamiseks piisavalt võimekad ning motiveeritud,
- ☆ Euroopa kõrgharidusmaastiku loomiseks peab mobiilsust käsitlema kui üliõpilasõigust.

Alates 2000. aastast on üliõpilastest saanud Bologna protsessi rakendamises võrdne partner nii riiklikul kui ka üle-euroopalisel tasandil. Eestis on tudengid esindatud riiklikul tasandil Haridus- ja Teadusministeeriumis koos käivas Bologna jätkurühmas, kus pannakse paika Eesti prioriteedid Bologna rakendamiseks. Lisaks on Eesti tudengid esindatud Euroopas läbi Euroopa Üliõpilasiidu. ESU osaleb nii Bologna jätkurühmas võrdväärse partnerina, korraldab erinevaid koolitusi ja seminare kui ka koostab igaks ministrite kohtumiseks uuringu Bolo-

10 Sotsiaalsed garantiid on igasugused otsesed ja kaudsed toetused, mille eesmärk on kõrvaldada majanduslikud ohud ja piirangud, mis takistavad hariduse omandamist ja sellele juurdepääsu.

11 Euroopa Üliõpilasiit (ESU) on Euroopa üliõpilaste katusorganisatsioon ühendav organisatsioon, kuhu kuulub 51 organisatsiooni 37-st riigist.



gna Protsess Läbi Tudengi Silmade, kus tuuakse välja, kuidas tudengite arvates käib protsessi rakendamine.

BOLOGNA PROTSESSI MÕJU ÜLIÕPILASELE

Kõrghariduses on üliõpilane A ja O. Üliõpilastest ja nende kvaliteedist sõltub milline on kõrgkooli, kõrghariduse ja üldisemalt ka ühiskonna kvaliteet. Kõrgharitud inimesed on see tulevik, mida Bologna protsessiga ehitatakse. Sageli, kui vaadeldakse Bologna protsessi, siis jääb üliõpilastest mulje kui millestki kehatust, üldistatud massist. See, milline on konkreetselt Bologna protsessi mõju tudengi igapäevaelule, jääb nii mõnigi kord märkamata, kadudes ära eurokeele ning protsesside kirjelduste rägastikku.

BOLOGNA PROTSESSI MÕJU ÜLIÕPILASELE. ÕPPEKAVADE REFORM 3+2

Tudengit mõjutab Bologna protsess eelkõige läbi palju diskuteeritud 3+2 süsteemi. Varasema nelja aasta asemel õpib tudeng üldjuhul kolm või viis aastat, mille tagajärjel omistatakse talle kas siis bakalaureusekraad, diplom või magistrikraad. Tegemist oli üle-euroopalise samuga, muutmaks õppekavad¹² lihtsalt mõistetavaks ja kvalifikatsioonid¹³ omavahel võrreldavaks. Eestis on sellist süsteemi rakendatud alates 2002/2003 õppeaastast ning võrreldes nii mõnegi Euroopa riigiga läks selle süsteemi elluviimine suhteliselt valutumalt.

Üliõpilase jaoks tähendab 3+2 eelkõige kolme aastat üldisemate teadmiste omandamist ja siis kaks aastat keskendumist konkreetsele valdkonnale. Pärast kolme aastat on tudengil võimalus siseneda tööturule, vahetada eriala, õppida edasi magistriõppes või teha mida iganes ta soovib. Tasuks aga siiski meeles pidada, et Bologna süsteemis peetakse magistritaset peamiseks kõrgharidustasemeks ning eeldatakse, et vähemalt suurem osa bakalaureusekraadi omandanutest jätkaks õpinguid magistriõppes.

BOLOGNA PROTSESSI MÕJU ÜLIÕPILASELE. ECTS¹⁴

Kõrgharidusmaastiku ühtlustamise üheks olulisemaks ja praktilisemaks näiteks on veel ECTS (European Credit Transfer System). ECTS aluseks on idee, et Euroopas peaks olema võimalik hinnata ainete läbimiseks tudengitelt nõutava pingutuse mahtu üheselt. ECTS ainepunktide süsteemis arvutatakse ainepunkte lähtuvalt töömahust – arvesse läheb nii loengutes, seminarides, praktikumides kui aine selgekssaamise nimel iseseisvalt veedetud aeg. Üks õppeaasta vastab 60-le ainepunktile. Eestis on praegune süsteem käinud põhimõtteliselt sama-

12 Õppekava on õppe alusdokument, mis määrab kindlaks läbiviidava õppe eesmärgid, õppe nominaalkestuse ja mahu, õppe alustamise tingimused, õppeainete loetelu mahu, lühikirjeldused ning valikuvõimalused ja -tingimused, spetsialiseerimisvõimalused ja õppe lõpetamise tingimused. Õppekava määrab ära, millised on õppe lõpetades õpilase omandatud teadmised, oskused ja pädevused.

13 Kvalifikatsioon on dokumentaalselt tõestatud nõutav teadmiste ja oskuste tase.

14 Euroopa ainepunktisüsteemi (ECTS) rakendamisel vastab üks ainepunkt 26 tunnile tööle, mille üliõpilane on õppeks kulutanud – see moodustab 1560 tundi ja 60 ainepunkti õppeaastas.

moodi ning seetõttu on võrreldes teiste riikidega meil siin suhteliselt lihtsam minna üle ainepunktidele (AP) ECTS hindamissüsteemile Eesti peaks täielikult ECTS hindamissüsteemile üle minema lähima paari aasta jooksul.

BOLOGNA PROTSESSI MÕJU ÜLIÕPILASELE. MOBIILSUS¹⁵

Euroopa ühise kõrgharidusruumi loomise üheks peaesmärgiks ja nurgakiviks on suurendada tudengite ja akadeemilise ning mitteakadeemilise personali liikuvust Euroopas, mille eesmärgiks on seeläbi tõsta nii kõrghariduse kvaliteeti kui ka tõsta üldisemalt Euroopa kõrghariduse konkurentsivõimet võrreldes muu maailmaga. Seda ideed toetatakse läbi mitmete programmide, näiteks Erasmus, Tempus ja Erasmus Mundus. Lisaks Euroopa poolt tulevatele mobiilsustoetusprogrammidele on ka riigid ja regioonid loonud eraldiseisvaid stipendiume¹⁶ ja toetusprogramme, näiteks Põhjamaid ühendav Nordplus ja Eesti enda Kristjan Jaagu stipendium. Nimetatud programmid võimaldavad välismaal õppimisest huvitatutel veeta kuni aasta mõnes teises Euroopa riigis, õppides sealsetes ülikoolides ning suhelda tihedalt kaasõpilastega Euroopas. Üliõpilaste mobiilsuse poolest on Eesti Euroopa keskmiste seas, ühe õppeaasta jooksul on mobiilne ligikaudu 1% Eesti 70 000st tudengist.

Ühe osana mobiilsusest võib käsitleda ka ühisõppekavasid ja ühiskraade. Ühisõppekavade all mõeldakse õppekavasid, mis on loodud kahe või enama kõrgkooli koostöös ning kus õpe toimub partnerülikoolides, kas siis vaheldumisi või samaaegselt. Näiteks võib luua Eesti, Soome ja Rootsi kõrgkoolide vahel konsortsiumi, mis loob õppekava, mille alusel õpib tudeng näiteks aasta Eestis, aasta Soomes ja aasta Rootsis. Sellise õppekava lõpetanule väljastatakse koolide poolt ühisdiplom. Selline õppimisvõimalus mitmekesistab kõrgharidusmaastikku, loob eeldused veelgi tihedamaks rahvusvaheliseks koostööks ning pakub tudengitele laiendatud võimalusi õppeks rahvusvahelises keskkonnas.

BOLOGNA PROTSESSI MÕJU ÜLIÕPILASELE. VÕTA¹⁷

Elukestev õpe¹⁸ on üks Bologna protsessi prioriteete. Elukestva õppe raames nähakse kõrgharidust kui läbi elu kestvat protsessi, kus kõrgharidust tuleks omandama ka juba täiskasvanud inimesed, kes kas on juba ühe kõrghariduse omandanud või pole kunagi kõrgharidus-

15 Mobiilsuse all mõistame akadeemilist rännet ehk üliõpilaste, õppejõudude ja mitteakadeemilise personali liikumist kõrgharidusmaastikul.

16 Stipendium on teatud alustel makstav või antav toetus, mille eesmärk on selle saaja hariduslik arendamine ja motiveerimine. Enamasti mõistetakse stipendiumi all õppeedukuse alusel jagatavat toetust, mille eesmärk on õppimiseks motivatsiooni tõstmine, või siis sellist toetust, mille eesmärk on katta teatud kulud, mis takistaksid õppimist (viimast seostatakse eriti välismaal õppimist, kuid ka sel juhul võetakse enamasti arvesse ka saavutusi ja tulemusi)

17 Varasema õppe- ja töökogemuse arvestamise (VÕTA) eesmärgiks on muuta üheselt mõistetavaks kõik indiviidi oskused ja pädevused – üliõpilase õpingute osana arvestatakse lisaks formaalsele õppele ka mitteformaalsel ja informaalset õpet, varasema töö käigus saadud mingeid pädevusi ja oskuseid ja erinevaid koolitusi.

18 Elukestev õpe on kõik elu jooksul ette võetud õppetegevused, eesmärgiga parandada oma teadmisi, oskusi ja kompetentsi vastavuses iseenda, kodanikkonna, ühiskonna (sotsiaalse siduvuse) ja/või tööturu vajadustega, ning seda nii formaalsel kui informaalset kujul.

sfääri sattunudki. Et lihtsustada selliste inimeste tulekut kõrgharidusse, on loodud varasema õppe- ja töökogemuse arvestamise (VÕTA) põhimõtted ja mehhanismid.

VÕTA liideti Bologna protsessiga suhteliselt hilja, aastal 2005. Põhimõtteliselt on tegemist süsteemiga, mille alusel oleks võimalik hinnata inimesi teadmisi ja oskuseid komplekselt, tegemata vahet formaalses keskkonnas (näiteks kõrgkooli klassiruumis) ja mitteformaalses keskkonnas (kodus iseõppimine, tööandja poolt saadav koostamine vms) omandatud teadmiste. VÕTA alusel on võimalik lihtsustada ainete ülekandmist ühelt õppekavalt teisele (seda ka rahvusvaheliselt), kiirendada õppekava läbimist ning suurendada kõrghariduse kättesaadavust. Näiteks on VÕTA abil lihtsam tulla taas kõrgharidust omandama inimestel, kes mingil põhjusel on varem õpingud katkestanud, iseõppijatel ning kõigil teistel, kellel on mingid spetsiifilised oskused või teadmised, kuid pole mingil põhjusel (ajalised, rahalised) kõrghariduse omandamisega tegeleenud. VÕTA-l on oluline roll elukestva õppe temaatikas, soodustades ja lihtsustades oluliselt inimese teadmiste ja pädevuste kaardistamist ning nende ülekandmist formaalõppesse.

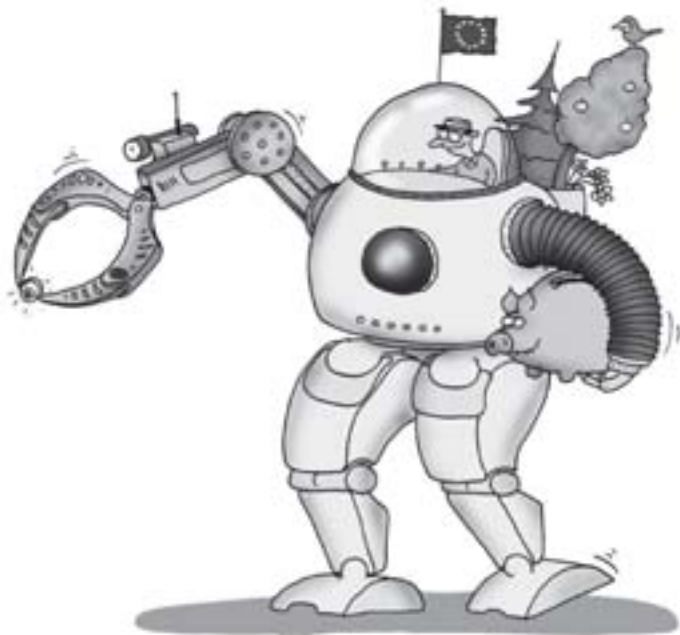
QUO VADIS, BOLOGNA?

Riigiti on Bologna regulatsiooni rakendatud Euroopas suhteliselt ebatasaselt ning lahendamist vajavaid küsimusi ja probleeme on jätkuvalt õhus. Euroopa tasandil on räägitud tegevusplaanide koostamisest perioodiks peale 2010 aastat ja tõenäoliselt seda ka tehakse.

Louveni ministrite kohtumiseks on seatud eesmärk, et selleks ajaks tuleb välja töötada konkreetseid plaanid tuleviku jaoks, kuid nende olemus on hetkel veel lahtine. Suure tõenäosusega minnakse eesmärgi poole pürgimisega ikka edasi, kuid missuguste vahenditega ja kuidas, on isemoodi küsimus. Võib aga arvata, et päris niisama tehtud tööd ära ei visata.

Eestit mõjutavad diskussioonid Bologna protsessi ja üldisemalt kõrghariduse tuleviku üle väga otseselt. Kuigi me oleme Bologna protsessi rakendamisel olnud suhteliselt edukad, on meil jätkuvalt veel palju tööd teha.

LISSABONI STRATEEGIA



Majanduskasv Euroopas on viimastel aastatel võrreldes muu maailmaga olnud suhteliselt tagasihoidlik, seda peamiselt puuduliku tööhõive ja vähese tootlikkuse tõttu. Probleeme mõisteti nii riikide, kui ka Euroopa tasandil, mistõttu 2000. aastal kujundati Lissabonis ühtne Euroopa tegevusplaan, mille eesmärk on muuta Euroopa maailma kõige dünaamilisema ja konkurentsivõimelisema teadmispõhise majandusega kohaks, kus on siht võetud jätkusuutliku kasvu, suurema sotsiaalse võrdsuse ja keskkonna puhtuse poole. Linna järgi sai see nimeks Lissaboni strateegia.

Olles peamiselt majandusliku suunitlusega, omas Lissaboni strateegia Euroopa Liidus väga suurt tähtsust. Siiski sai vaevalt mõne aastaga selgeks, et seatud eesmärgid on utoopilised ja täitmatud. Strateegia, mis nägi ette USA ja teiste maailma majanduslike suurvõimude edes-tamise, jäi toppama liikmesriikide erinevate nägemuste, ideede ning soovide taha.

2005. aastal kuulutati välja uuendatud Lissaboni strateegia ilma ebareaalsete eesmärkideta ning nimetati see ümber lihtsalt „Kasvu ja tööhõive strateegiaks“, mis keskendus kahele ees-märgile: tugevama, kestva majanduskasvu saavutamisele ning arvukamate ja paremate töö-kohtade loomisele.



Lissaboni strateegias väljendub kaks peamist mõõdet – majanduslik ning sotsiaalne dimensioon. Peamine on muidugi majanduslik mõõde, sotsiaalse heaolu saavutamist nähakse pigem kui majandusliku edu ja arengu kõrvalprodukti. Üldidee on loomulikult suur ja ilus – et lõpptulemusena elaksime me maailma juhtiva majandusega healuregioonis, ning haridusele on selle eesmärgi saavutamisel ette nähtud väga suur roll.

LISSABONI STRATEEGIA JA KÕRGHARIDUS

Üheks võtmesõnaks Lissaboni strateegia puhul on teadmispõhine majandus. Nii Euroopa kui Eesti tasemel on mõistatud, et ainus võimalus säilitada riigi-regiooni majanduslik konkurentsivõime on läbi hariduse ning teadus- ja arendustöö¹⁹. Selles kontekstis omab kõrgharidus erilist rolli, kuna kõrghariduse muutumisega massihariduseks kaasnev teadmiste ja oskuste lai levik loob laia kõrgelt kvalifitseeritud töötajate baasi. Samas nähakse Lissaboni strateegias ette ka kõrghariduse muutumist ja spetsialiseerumist, kus arendus- ja teadustegevus koonduks suurtesse keskustesse, ning lokaalsed kõrgharidust pakkuvad institutsioonid oleks orienteeritud pigem kohalikule tööturule vajamineva haritud tööjõu tootmisele.

Kui Euroopa üliõpilane näeb Bologna protsessi mõjusid oma igapäevaelule vahetult, siis Lissaboni strateegia mõjud on pigem pikemaajalised ning kaudsemad. Lissaboni strateegia mõjutab pigem kõrgkoolide tasandit läbi üldiste õppekavade suunitluse ning kõrghariduse rahastamissüsteemide²⁰. Laia kõrgharitud inimeste ringi ei saa luua suurendamata märgatavalt investeeringuid kõrgharidusse ja nii avaldatakse kõrgkoolidele survet otsida oma tegutsemisse lisaks riiklikule rahastamisele ka alternatiivseid rahastamisallikaid.

Haridusministrite kohtumisel 2002. aasta Barcelonas võeti vastu detailne tööprogramm, milles defineeriti Lissaboni strateegiast lähtuvalt haridusvaldkonna eesmärgid ja tähtajad. Samuti pandi paika vajalikud indikaatorid ning põhimõtted riikidevaheliseks edusammude võrdlemiseks. Riigid peavad iga aasta andma välja raporti strateegia rakendamise kohta ja iga kahe aasta järel tehakse kokkuvõtted ning omavahelised võrdlused. Vajalike eesmärkide saavutamise kindlustamiseks, lisati Barcelonas kokkulepitud tegevused paljudes riikides siseriiklikesse tegevuskavadesse.

EFEKTIIVSUS, PAINDLIKKUS JA JUHTIMINE

Lissaboni strateegia järgi tuleb muuta kõrgkoolide struktuure, parendamaks nende majandamist ja nii rahaliste kui inimressursside efektiivsemat kasutamist, et oleks võimalik saavutada maksimaalne tulem minimaalsete ressurssidega.

¹⁹ Teadus- ja arendustegevus on isiku loomevabadusel põhinev süstemaatiline tegevus, mille eesmärk on teaduslike uuringute abil uute teadmiste saamine inimese, looduse ja ühiskonna, ning nende vastastikuse toime kohta ning nende teadmiste rakendamine. Teadus- ja arendustegevus hõlmab alus- ja rakendusürauringuid ning katse- ja arendustöid, mis võivad omavahel osaliselt kattuda.

²⁰ Kõrghariduse rahastamise all mõistame eelkõige meetodeid ja mudeleid, kuidas kõrghariduses raha jõuab riigilt või erasektorilt kõrgharidust pakkuvate institutsioonide või tudengiteni. Muuhulgas lähevad kõrghariduse rahastamise temaatika alla õppemaksud, riiklik koostitustellimus, kõrghariduse kaubastumine jpm.

Vajaliku efektiivsuse saavutamiseks soovitakse muuta kõrgkoolide sisemist ülesehitust, otsustumudelit, administreerimissüsteemi ja rahaliste vahendite kasutamist. Leitakse, et demokraatlik otsustuskogu, kuhu on kaasatud tudengid, juhtkond ja töötajad, on vajaliku paindlikkuse ja efektiivsuse saavutamisel liigsuureks takistuseks ja tuleks välja vahetada ühel inimesel põhineva juhtimissüsteemiga, mis suudaks kõrgkooli kiiresti kohandada tööturu ja teaduse vajadustega. Uues juhtimissüsteemis nähakse lahendust Euroopa kõrgkoolide vaevavatele efektiivsuse- ja kvaliteediprobleemidele, samaaegselt aga tähendab see, et tudengitel ja kõigil teistel huvigruppidel vähenevad võimalused kaasa rääkida protsessides, mis neid kõiki puudutavad. Inimressursside efektiivsema kasutamise all mõistetakse ka seda, et tudengitelt soovitakse kiiremat õpingute läbimist, panustades samaaegselt kõrgel tasemel uurimistöödega, kusjuures soovitatavalt võiks kõikidel üliõpilaste poolt läbi viidavatel uuringutel olla reaalne majanduslik väärtus või väljund.

KÕRGKOOLOIDE RAHASTAMINE JA AUTONOOMSUS

Kõrghariduse rahastamine käsitleb eelkõige meetodeid ja mudeleid kuidas kõrghariduses raha jõuab riigilt või erasektorilt kõrgharidust pakkuvate institutsioonide või tudengiteni. Muuhulgas lähevad siia alla õppemaksud, riiklik koolitustellimus, uurimistöö rahastamine, kõrgkoolide autonoomia, kõrghariduse kaubastumine²¹ ja palju muud. Raha kõrgharidusse tuleb peamiselt kas riigieelarvest, erasektorist, tudengitelt õppemaksude näol või annetustest. Ei ole maailmas riiki, kus oldaks rahul kõrghariduses või ka üldisemalt hariduses ringleva raha hulga.

Traditsiooniliselt on kõrgharidus Euroopas finantseeritud riigi poolt. Kui vaadata rahastamise taset, siis Euroopas on esikohal Põhjamaad, kes investeerivad kõrgharidusse umbes 1.7% SKPst, samas kui Kesk- ja Ida-Euroopas jääb see number alla 1%. Kui vaadata üksnes riigipoolset rahastamist, siis seal on samuti Põhjamaad esikohal, Euroopa üldine rahastamine varieerub 0.5% ja 1.6% vahel.

Üldine rahastamise tase on praktiliselt kõikjal Euroopas viimase kümnendi jooksul langenud üliõpilaste arv on kasvanud, samas kui riigipoolsed investeeringud kõrgharidusse on langenud või jäänud samaks. Sellist olukorda kirjeldatakse mõistega 'funding gap' - vahe, mis on tekkinud kõrghariduse rahastamises viimaste kümnendite jooksul, kus kõrgharidust omandavate noorte arv on kasvanud plahvatuslikult, samas kui rahastamise kasv pole üliõpilaste kasvuga kaasa läinud. See vahe on tekitanud kõrgkoolide jaoks suuri finantsilisi probleeme, mida on üritatud lahendada erinevalt. Enamasti on kõige lihtsama lahendusena välja pakutud õppemaksude ideed²². Õppemaksud aga mõjuvad alati halvasti tudengite õppekvaliteedile – vajadus rahateenimise järele viib tudengid sageli õpingute kõrval tööturule, mis mõjutab negatiivselt nende õpinguid ja pikendab lõpetamisele kuluvat aega. Õppemaksud on pikalt

21 Kaubastumine on innovaatilise toote, tehnoloogiavõi protsessi turuleviimine, intellektuaalomandi või selle kasutuse õiguse müümine. Kõrghariduse kontekstis kasutatakse seda mõistet iseloomustamaks trendi, kus kõrgharidus on muutumas vabalt kaubeldavaks tooteks, kus omandatava kõrghariduse kvaliteet sõltub tudengi poolt makstavast rahasummast.

22 Õppemaks on igasugune rahaline panus, mida tudeng on sunnitud õpingute käigus kõrgkoolile tasuma. Siia alla kuuluvad muuhulgas näiteks õpeteenustasud, eksamitasud, registreerimis- ja väljaregistreerimistasud, tasu üliõpilaspileti väljastamise eest jne.



diskuteeritud teema kogu maailmas ning riigiti on suhtumine nendesse ka erinev, Euroopas puuduvad ühtsed standardid ja ühtne suhtumine nendesse. Euroopas on nii riike, kus õppemakse maksavad kõik tudengid (Suurbritannia, va. Šotimaa), riike, kus kõrgharidus on kõigile tasuta (Rootsi, Soome, Norra, Taani) ja riike, mis kasutavad õppemaksude, registreerimistasude, eksamitasude ja tasuta õppe segasüsteeme.

Lissaboni strateegiaga soovitakse, et riigiti suureneks investeeringute maht kõrgharidusse ühe inimese kohta aastas, kuid see ei peaks tulema üksnes riiklikest vahenditest. Euroopa Komisjon on välja toonud, et riigid peaksid sisse viima õppemaksud ning kehvema sotsiaal-majandusliku olukorraga tudengite õppimisvõimaluste tagamiseks oleksid abivahenditeks õppelaenu²³. Teisest küljest soodustatakse Lissaboni strateegia raames tugevalt kõrgkoolide alternatiivsete rahastamisallikate (st. raha, mis tuleb mitte riigi- ega tudengi taskust) kasutuselevõttu. Sama soodustatakse sageli ka liikmesriikide tasemel, kuid innovatiivsete lahenduste leidmine on tihti jäänud toppama, kuna koolidel on tunduvalt lihtsam tõsta õppemakse. Alternatiivsete rahastamisallikate alla lähevad näiteks erasektori tellimisel tehtavad uuringud, auditooriumite ja teiste kõrgkooli ruumide väljarentimine, erinevad erasektorile korraldatavad koolitused, aga ka näiteks reklaamitulud. Mõnikord lähevad koolid alternatiivsete rahastamisallikate otsingus ka liiale, näiteks on teada juhtumeid Euroopas, kus üliõpilased on ühiselamust välja visatud, kuna kool tekitab kinnisvaraarendusega ning rendib ühikatusbasid välja rohkem maksvatele inimestele.

Lissaboni kontekstis on oluline ka kõrgkoolide kohanemisvõime ning konkurentsivõimekus globaalsel haridusturul. Kerge kohanemisvõime saavutamisel nähakse põhielemendina kõrgkoolide autonoomsust: kõrgkoolid peaksid keskenduma oma tugevustele ja arendama oma spetsialiteeti. Otsuseid peaks langetama ning nende eest vastutust võtma pigem kõrgkooli sisesed juhtivorganid kui riik.

Autonoomiaga on tihedalt seotud ka akadeemilise vabaduse temaatika. Kui uuringute prioriteetid peavad olema seatud viisil, kus need oleksid kõrgkoolile majanduslikult kasulikud, siis me ei saa rääkida akadeemilisest vabadusest. Ka erasektor on valdavalt kõrgharidusse investeerimisest huvitatud vaid juhul, kui neil on tagasi saada otsest kasu, kas siis uuringute või kõrgkooli otsustuskogusse mandaadi saamise näol. Sellisel juhul aga on problemaatiline praeguste teadusülikoolide jätkusuutlikkus, kuna uuringud, mis ei tooda otsest rahalist kasu, võivad sattuda lõõgi alla.

KÕRGHARIDUSE ATRAKTIIVSUS

Maailmatasemel „parimate ajude“ (tudengid, õpetajad, teadlased) eest võitlemiseks, on seatud eesmärgiks Euroopa ühtse kõrgharidusruumi atraktiivsuse tõstmine globaalsel tasandil. Heaks eeskujuks sellele peetakse Ameerika Ühendriikide eliitülikoole. 2005. aasta märtsis esitleti konkreetset plaani, kuidas ehitada üles „excellence-network“ Euroopa eliitülikoolide

²³ Õppelaenu on õpilasele ja üliõpilasele antav riigi poolt tagatud laenu hariduse omandamisega kaasnevate kulutuste katmiseks.

vahel. Reaalsuses tähendab see, et Euroopa-poolne kõrgharidusse suunatav raha, mida täna jagatakse paljude riikide vahel (sh ka Eestile), hakkab edaspidi suunduma vaid kõrghariduskeskusesse²⁴

Selliste eliitkõrgkoolide eesmärgiks on tegeleda kõrgetasemelise teaduse ja uurimistööga, samas kui massikõrgkoolid, mida nähakse kehvema kvaliteediga õppeasutustena, valmistas tudengeid ette just tööturule suundumiseks. Otse loomulikult tähendab see ka, et õppejõudude ja teadlaste palk on erinev – nähakse, et see tõstaks personali motivatsiooni. Samas tuuakse ka välja, et nendes keskustes töötavad õppejõud ja teadlased ei peaks olema allutatud tavalise töölepingu seadusele. Eliitkõrgkoolid peaksid ise olema suutelised ka mujalt tulevasele selekteerima „suurepärase akadeemiliste annetega“ üliõpilased, keda suunata edasi õppima eliidi sekka. Selline selekteerimine käiks nii kõrghariduse esimese kui ka teise astme kaudu.

Sellise olukorra realiseerimine tähendaks Euroopa kõrgharidusele mitut muutust. Esiteks muudaks see kõrghariduse rahastamist, kui koolid ei kuulu eliidi sekka, siis Euroopa poolt tulev raha väheneb tublisti, mis aga võib viia edasise kvaliteedilanguseni perifeersetes piirkondades asuvates koolides. Kindlasti suureneks ajude väljavool eelkõige just väiksematest riikidest eliitkõrgkoolide suunas. Riigi tasandil muutuksid kõrgkoolid pigem rakenduslikeks, samas kui uurimis- ja arendustöö koonduks Euroopa keskmises asuvasse keskustesse. Üks hea näide siinkohal on tulevase Euroopa Tehnikainstituudi loomine, mis hakkab tulevikus koondama parimat osa Euroopa arendus- ja innovatsioonipotentsiaalid.

QUO VADIS, LISSABON?

Tänaseks on Euroopas näha, et loodus- ja täppiseaduste erialade lõpetanute arv on märkavalt tõusnud. Samuti on enamikes Euroopa riikides suurenenud riigipoolne rahastamine (protsendina SKPst). Samas on enamik liikmesriike tõstatanud probleemi, et neil pole piisavalt finantsvahendeid reformideks sotsiaalses dimensioonis ja tööhõive valdkonnas. On leitud, et uuendusi tuleb jätkata, kuid rohkem tähelepanu tuleb siiski pöörata majandus- ja sotsiaalpoliitikaline kõrgharidussfääri kaudu, kuna sealäbi on riikide arengut võimalik mõjutada kõige paindlikumalt ja jätkusuutlikumalt.

Kõrghariduse rahastamine on oluline probleem kõikides Euroopa riikides, samas selle teemaga tegeletakse kõikjal aktiivselt. Eestis on kõrghariduse arengukavas ette nähtud uue kõrghariduse rahastamissüsteemi väljatöötamine, kuna praegune riiklikul koolitustellimuse²⁵ põhinev süsteem ei vasta enam ei riigi, kõrgkooli ega üliõpilase huvidele. Aktiivselt tegeletakse alternatiivsete rahastamisallikate otsimisega ja kogemuste vahetamisega, samas küll

²⁴ Teaduse tippkeskus (centre of excellence in research) on oma valdkonnas rahvusvaheliselt tunnustatud uurimiskeskus. Tippkeskus võib koosneda ühest või enamast uurimiserühmast, millel on selgelt defineeritud ühine uurimissuund ja juhtimisstruktuur. Tippkeskuse tegevus on põhiliselt suunatud alusuuringutele riigi arengu olulistest suundades ja soovitatavalt seotud ka doktorioõppega.

²⁵ Riiklik koolitustellimus (RKT) on Haridus- ja Teadusministeeriumi ja ülikooli vahelise halduslepinguga määratud lõpetajate arv kõrgharidusastmeti õppevaldkonnas, mille ülikool on kohustatud õppe nominaalkestuse lõpuks tagama ja mida finantseeritakse riigieelarvest.



on negatiivseks trendiks pidev õppemaksude suurendamine ja nende sisseviimine ka riikides, kus varem on kõrgharidus täies mahus rahastatud riigi poolt.

Pikalt on räägitud Euroopa Tehnoloogiainstituudi loomisest vastukaaluks USA Massachusettsi Tehnoloogiainstituudile, mis koondaks parima osa Euroopa ajupotentsiaalid. Praeguseks otsitakse instituudi rajamiseks sobivat riiki ja linna, oma kandidatuuri on üles seadnud Ungari pealinn Budapest, Poolas asuv Wrocław, Hispaania Sant Cugat del Valles ning ühiskandidatuuri esitanud Austria ja Slovakkia pealinnad Viin ja Bratislava. Loodav tehnoloogia- ja innovatsioonikeskus peaks alustama tööd lähitulevikus, kui leitakse selleks vajaminevad rahasummad.

Lissaboni strateegia raames on riigid ja otsustajad on üha enam mõistnud kõrghariduse ning sotsiaalse dimensiooni rolli tasakaalustatud teadmispõhise majanduse ülesehitamisel. See protsess on olnud pikaajaline ja vaevanõudev ning strateegia valdkondades on veel palju ära teha. Kõigele vaatamata on Lissaboni strateegial siiski potentsiaali areneda ettevõtmiseks, mis võib Euroopa ebaühtlaselt arenevat majandust taas ergutada, seda aga üksnes juhul, kui suudetakse vältida olulisi probleeme rahastamises, kõrgkoolide autonoomias ja teistes valdkondades.

EESTI EUROOPA KÕRGHARIDUSRUUMIS



Bologna protsess ja Lissaboni strateegia on üle-Euroopalised protsessid. Küll aga ei saa me unustada, et ka Euroopa koosneb ikkagi riikidest, riikide kõrgharidused kõrgkoolidest, õppejõududest, tudengitest. Rääkides Euroopa tasandil muutustest ja muudatustest, on sageli raske näha, kuidas need mõjutavad madalamal asetsevaid tasandeid.

Eesti riik on üks väike riik Euroopas, selle kõrgharidussüsteem moodustab tillukese osa Euroopa kõrgharidussüsteemist. Eesti tudengite koguarv on väiksem, kui mõnes Euroopa keskmises kõrgkoolis õppivaid tudengeid. Eesti ei ole isoleeritud, Bologna protsessi raames soodustatav mobiilsus ja kõrghariduse rahvusvahelistumine²⁶ tähendab, et mis toimub ühes riigis, mõjutab ka ümbritsevaid. On ju ka Eesti kõrgharidus tublisti mõjutatud lähinaabrite kõrgharidusest – ajude väljavool meie põhjanaabri suunas parema elu ning võimaluste otsingul on pidevaks probleemiks nii igapäevaelus kui ka tudengite ja õppejõudude leidmisel.

Väiksusele vaatamata on Eestil oma roll Euroopa kõrgharidusruumis, oma reeglid, tõekspidamised ning ideed tuleviku kohta. Kuidas need ideed sobituvad Euroopa kõrghariduse raamistikku, vaatleme käesoleva trükise järgmistes osades.

²⁶ Rahvusvahelistumine on toodete ja teenuste eksport, välisinvesteeringute saamine ja tegemine (välisriikidesse filiaalide asutamine, välisettevõtetes osaluse omandamine), osalemine rahvusvahelistes programmides ja koostöövõrkudes.



KÕRGHARIDUSE KVALITEET

Kui me vaatleme kõrgharidust tervikuna, siis on üks põhimõte, mis on kõige aluseks – kõrghariduse kvaliteet. Kvaliteetne kõrgharidus on selline, millega on rahul lõpetaja ja mis annab need teadmised, mis tunduvad vajalikud selle õppekava koostajatele, õpetajatele ning ühiskonnale laiemalt. Kvaliteediga pole aga Eestis kõik nii korras, kui võiks loota, seepärast on vaja pidevalt kontrollida kvaliteeti ning tegeleda kvaliteeditagamisega riiklikul tasemel. Hetkel on selleks vahendiks akrediteerimine²⁷. Samal ajal peab iga kool oma õppekavade eest ise hoolitsema ning tegelema kvaliteedikindlustamisega, kaasates sellesse tudengeid, õppejõude ja teisi, keda õppekava ülesehitus puudutada võib.

AKREDITEERIMINE

Iga kõrgkool valib hetkel ise, mida õpetada ning kuidas. Kui kõrgkooli soovid vastavad riigi soovidele, annab riik koolitusloa ning algab õppetöö. Kui 2/3 õppetööst on möödas, tuleb riik kooli õppetaset kontrollima läbi Kõrghariduse Hindamise Nõukogu (KHN) – seda nimetatakse ka akrediteerimiseks. Eestis tehakse praeguseks teist korda ka suurt akrediteerimisring, mis tähendab, et kõik õppekavad Eesti kõrghariduses vaadatakse läbi koos välisekspertidega ning antakse soovitusi parandamiseks. Kui olukorda hinnatakse heaks ja varasema akrediteerimisega võrreldes paranenuks, tegeletakse uute lahenduste otsimisega ning õppekava paremaks muutmisega, siis õppekava saab **positiivse akrediteeringu** – õppekava alusel võib õpet läbi viia järgmised seitse aastat. Kui leitakse, et probleeme on, aga need pole liiga suured, antakse aega nende parandamiseks ning hinnatakse õppekava **tingimisi akrediteerituks** – õppekava alusel võib õpet läbi viia järgmised kolm aastat, mille käigus on vaja likvideerida ka komisjoni poolt osutatud puudujäägid. Kui aga õppekava ei vasta rahvusvahelisele tasemele ning ei tundu olevat soovi seda parandada, antakse negatiivne hinnang ning õppekava tunnistatakse **mitteakrediteerituks**. Sellised õppekavad peavad määratud aja jooksul õppetöö lõpetama ning kool peab koostöös riigiga leidma tudengitele uued õppekohad. Kahe akrediteerimisringiga on suletud juba mitmeid õppekavasid.

Hetkel kehtiv süsteem läheb aga muutumisele. Tulevikus ei vaadata enam ainult õppekavasid, sest praeguseks on jõutud järeldusele, et hea õppekava ilma korraliku taustata ei ole piisav, koolil peab olema pakkuda ka muud õppeks vajalikku. Seega minnakse varsti üle institutsionaalsele akrediteerimisele, millega kaasneb terve õppeasutuse terviklik hindamine. Sellist hindamist saaks küll juba praegu teha, kuid alates 2010 peaks vana süsteem asenduma terve nisti uuega ning loodetavasti paraneb sellega ka kõrghariduse kvaliteet.

Akrediteerimispraktika on Euroopas erinev, mõnel pool on institutsionaalne akrediteerimine juba reaalsus, mõnel pool mõeldakse alles välisekspertide kaasamise peale. Läti ja Leedu on

²⁷ Akrediteerimine on tegevus, mille käigus antakse hinnang ning võetakse vastu otsus kõrgkooli või tema õppekava kohta.

näiteks selles osas meist veel tublisti tagapool. Eesti plaanib edaspidi kaasata akrediteerimisele ka välismaiseid tudengeid ehk kvaliteediekspertidest üliõpilasi välismaalt, et anda akrediteerimisotsustele laiem taust ning koolidele täpsemad juhised. Selles osas võime ennast lugeda Euroopa üheks edumeelsemaks. See aga ei tähenda, et meil on kõik korras, kvaliteedi kindlustamiseks on vaja akrediteerimiste ning hindamiste süsteemi kindlasti edasi arendada.

KVALITEEDIKINDLUSTAMINE

Iga kõrgkool vastutab ise kvaliteedikindlustamise eest ehk just kool peab hoolitsema, et õppejõud, õppematerjalid ja ka tudengid oleks parimad võimalikud. Kvaliteeti saab kindlustada mitmel erineval tasandil. Kõige lihtsam on parandada õppejõudude ja õpetamise kvaliteeti - õppejõud peavad olema eksperdid, kes oskavad ka õpetada ning neile tuleb võimaldada pidev koollitus. Samal ajal tuleb hoolitseda selle eest, et tudengid oleksid parimad ehk et neil on motivatsiooni ja võimalusi õppida. Kool saab näiteks luua õppetingimused erivajadustega tudengitele ning pakkuda paindlikke õppevõimalusi. Oluline on ka õppimise kõrval olev taust ehk näiteks raamatukogud, korralikud õppehooned ning muud õppimist mõjutavad faktorid. Üks olulisemaid osi kvaliteedikindlustamisest on aga õppekava ja selle arendamine. Õppekava peab olema läbi mõeldud ning andma õppijale edasiõppimiseks vajalikud teadmised, või väljundi siirdumiseks tööturule. Õppekavaarendus ning selle parendamine peab olema pidev käimasolev protsess, kuhu on vaja kaasata kõiki asjast huvitatud osapooli. Kindlasti peavad õppekava parendamise juures olema tudengid ja tööandjad.

ÕPPEKAVAARENDUS JA ÕPIVÄLJUNDID²⁸

Õppekava ei ole midagi, mis on jääv, alati tuleb mõelda, kas saaks paremini. Iga kõrgkool peab kõikide oma erialade jaoks tegelema õppekavade arendamisega. Kuna maailm muutub võib selguda, et mõned ained ei ole enam vajalikud ning tuleks õpetada juba midagi uut. Kõik õppekavad peavad lubama ka piisavalt valik- ja vabaaineid ning võimalust võtta kõrvale mõnda teist eriala. Õppekava arendamine on protsess, mis ei lõpe kunagi, sest uusi mõtteid tuleb alati ning ühiskonna vajadused muutuvad. Õppekava arendamisse peavad olema kaasatud nii õppejõud, tudengid kui ka näiteks edaspidised tööandjad. Kindlasti ei tohiks ühtegi neist välja jätta, sest kõigil on oluline oma sõna sekka öelda. Üks olulisemaid viimase aja protsesse õppekavaarenduses on nende viimine väljundipõhiseks.

Väljundipõhine õppekava on selline, mille aluseks on tulemus, mis peaks olema õppekava lõpetades ning need koostatakse püüdes vastata küsimusele „mida peaks lõpetanu oskama?“. Sellest tulenevalt mõeldakse, milliseid oskusi ja teadmisi on vaja ning kõik see formuleeritakse õppeaineteks. Väljundipõhiseusele peavad olema üle viidud ka õppekava väiksemad osad – õppeained ja ainegrupid. Üliõpilane peab teadma enne õppima asumist, mis on näiteks teadmised ja oskused mida ta peab omama läbides aine “Sissejuhatus majan-

²⁸ Õpiväljundi all mõistetakse teadmisi, oskusi ja pädevusi mis inimesel peavad olema mingi õppeaine, õppemooduli või õppekava läbimisel.



duste” või ainegrupi, mis peaksid andma kõrvaleriala füüsikas. Sellega kindlustatakse õppekava järjepidevus, et aine ei muutuks õppejõu vahetumisega ning et ainet üle kandes näiteks teise kooli oleks selge, mida tudeng realselt ainet võttes ka õppis. Samad reeglid kehtivad ka lõputöö, seminaritööde, praktika ning muude ainepunktide kohta, mis ei ole tavalised ained. Kõigel peab olema kirjas väljund ehk mida õppur teab-oskab ainet läbides, kui ainepunktid käes.

TUDENGIKESKNE ÕPE

Tudengikesksus on Eesti kõrghariduses uus nähtus, kuigi kõrgharidust on meil antud juba sajandeid. Kui ülikoolid tekkisid Euroopas 1000 aastat tagasi, olid õppejõud tudengite jaoks ja üliõpilased ise ütlesid, mida ja kuidas on vaja õpetada. See hea traditsioon oli vahepeal hääbunud, kuid nüüd on tagasi tulemas. Tudengikesksus tänapäeval tähendab eelkõige seda, et ained ja õppekavad ei tohi olla ainult õppejõudude ja kooli nägu, vaid peavad pakkuma just seda, mida vajab üliõpilane. Kindlasti oleks lihtsam õppekava üles ehitada sellele, et mis õppejõude koolil on pakkuda ning kui õppejõud vahetub, vahetub ka õppeaine ise-loom või kaob aine täielikult, aga tudengikeskne haridus sellist käitumist ei luba. Õppekava peab olema üles ehitatud tudengikeskselt, vastavalt õppijate vajadusele ning õppejõudude vahetumine ei tohiks midagi muuta. Samuti oleks lihtsam ju õpetada alati ühtemoodi, kasutades samu meetodeid, kuid kui see ei arenda õppijaid piisavalt tuleks vaadata ka teisi võimalusi. Eelkõige tuleb meeles pidada, et kool ja õpetamine on eelkõige tudengi jaoks, mitte tudeng ei käi koolis õppejõudude käe all õppimas kooli või õpetaja jaoks.

Väljundipõhised õppekavad, õppijakesksus ja õppekava arendamine ei ole Eesti leiutatud fenomenid ning kindlasti on meil veel pikk tee käia, et jõuda ideaalile lähedale, aga me ei erine väga palju Euroopast. Bologna protsess on kõik need fenomenid endaga kaasa toonud ning nüüd üritavad kõigis neis punktides arendada ennast kõik Euroopa riigid. On neid, kes võivad pidada ennast väga arenenuks, näiteks Põhjamaad, kuid üldiselt võib öelda, et Eesti on umbes keskel ja meist tagapool on paljud. Samas ei saa ka kindlasti loorberitele puhkama jääda, Bologna protsessiga liituvad aina uued riigid ja nii on võimalik, et hetkel suhteliselt tugev ja korralik positsioon mingil hetkel kaotatakse. Kõrghariduse kvaliteet, väljundipõhisus, tudengikeskne õpe, õppekavaarendus – need kõik on protsessid, mis defineerivad Bologna protsessi ajastu kõrgharidust, ning mille alusel valmistatakse noori ette tulevaseks eluks ja tööturu ning ühiskonna nõudmistele.

ELUKESTEV ÕPE

Seoses Bologna protsessi arenguga on tänapäeva kõrgharidusmaastikul üha enam ja enam hakatud kasutama mõistet 'elukestev õpe'. Elukestva õppe üle arutlemiseks korraldatakse seminare, konverentse, sellest avaldatakse trükiseid ja selle kohta viiakse läbi uuringuid. See teema on populaarne nii Eestis, Euroopas kui ka kõikjal mujal maailmas, kus on mõistetud kõrgharitud inimese olulisust ja tema rolli teadmistepõhises majanduses.

Üldistatult tähendab elukestev õpe seda, et inimene alustab õppimist juba lasteaiast ning õpiprotsess kestab läbi elu inimese surmani. Sellisena vastandub elukestva õppe kontseptsioon pisut traditsioonilisele, kõrghariduse tasemel lõppevale õppemudelitele. Elukestva õppe raames püütakse suurendada kõrghariduse kättesaadavust ka vanema generatsiooni seas, tuua kõrgharidust omandama inimesed, kes on juba omandanud ühe kõrghariduse, kes pole mingil põhjusel seda kunagi omandama asunud või kes on kõrgkooliõpingud katkestanud

Elukestva õppe eesmärgiks ongi jätkuvalt üldise tööjõu kvaliteedi tõstmine Euroopas. . Selleks, et tuua 'kadunud' inimesi (tagasi)pöördumist kõrgharidusse on loodud suur hulk programme ning meetmeid, näiteks Grundtvig programm ja suured põhimõttelised muudatused kõrghariduses nagu varasema õppe- ja töökogemuse arvestamine õppekava täitmisel õpin-gute osana.

Samas mõistetakse ka, et juba tööturul olevat inimest on küllaltki raske tagasi ülikoolipinki nühkima tuua, mistõttu otsitakse aktiivselt erinevaid võimalusi, kuidas muuta õppimisprotsessi võimalikult paindlikuks, n.ö. tuua kõrgharidus inimesele koju. Selles raamistikus räägitakse väga sageli e-õppest²⁹, kus õppeprotsess toimub läbi interneti, loengud kantakse üle reaalajas või salvestatakse hilisemaks vaatamiseks, arendatakse erinevaid tehnoloogilisi lahendusi, mis võimaldaks inimesel osaleda loengu- või seminariprotsessis ka ilma füüsilisel kohal olemata jms.

Arvamused elukestva õppe suhtes on erinevad. Mõned näevad selles Euroopa võimalust Lissaboni strateegia realiseerimiseks läbi laiendatud kõrghariduse kättesaadavuse, teised võimalikku rahateenimisallikat, kolmandad kõrghariduse devalveerumist. Keskmise inimese jaoks tähendab see aga võimaluste avardamist. Seoses elukestva õppe arengu ning üha uute lahendustega selle elluviimiseks muutub ka traditsiooniline haridusmudel, enam ei omandata elu jooksul tööturul rakendatavat haridust, teadmisi ja oskuseid nooruses mõne aasta jooksul. Pigem nähakse nooruses omandatud kõrgharidust kui esimest sammu pikal haridusteel, võimaldades inimestel pikki perioode veeta väljaspool kõrgharidusruumi, kriitiliselt hinnata oma huvisid, prioriteete ja eriala ning seejärel taas astuda kõrgkooli, vahest mõnele uuele erialale.

²⁹ e-õpe on traditsiooniline õpe interneti vahendusel. E-õpe ei ole õppematerjalide jagamine internetis.



VARASEMA ÕPPE- JA TÖÖ- KOGEMUSE ARVESTAMINE



Varasema õppe- ja töökogemuse arvestamise (VÕTA) eesmärgiks on muuta üheselt mõistetavaks kõik indiviidi oskused ja pädevused. See tähendab eelkõige põhimõttelist muutust kõrghariduses, et õpingute osana arvestatakse lisaks formaalsele õppele ka mitteformaalset (koolitused väljaspool kõrgharidussüsteemi) ja informaalset õpet (õpe, mis toimub igapäevategevuste või töö käigus), varasema töö käigus saadud mingeid pädevusi või oskuseid ja erinevaid koolitusi.

Läbi õpingute dubleerimise lõpetamise ja ainete ülekandmise lihtsustamise võimaldab VÕTA senisest suuremat paindlikkust, ressursside mõistlikumat kasutamist, suuremat üliõpilaste mobiilsust ja laiemat ligipääsu kõrgharidusele. VÕTA raames on võimalik saada professionaalne hinnang senistele kogemustele või õpingutele, tugevdada kõrgkoolidevahelist koostööd ja parandada kõrghariduse kvaliteeti.

Üliõpilastele tähendab VÕTA eelkõige paindlikkust. Üliõpilastel on võimalus lühendada oma õpinguid, vabamalt liikuda kõrgkoolide vahel nii riigisiselt kui rahvusvaheliselt. VÕTA suu-

rendab kõrghariduse kättesaadavust, loob võimaluse tulla tagasi õpinguid jätkama inimestel, kes on erinevatel põhjustel ülikooli mingil etapil pooleli jättnud. Näiteks on õpingud katkestanud üliõpilasel võimalik VÕTA abil üle kanda varem poolelijäänud kõrgkooliõpingutest minigeid aineid või mooduleid, kui nende sisu kattub õpilase käesoleva õppekavaga ning õpilane suudab tõestada, et tal on olemas varasemate õpingute käigus omandatud oskused ja teadmised. Samad reeglid kehtivad ka töökogemuse arvestamisel – kui üliõpilane on töötades omandanud mingid oskused või teadmised, mis kattuvad tema õppekava väljunditega, siis on samamoodi võimalik arvestada õppekava teatud ained või moodulid läbituks.

VÕTA EUROOPAS JA EESTIS

Kuna VÕTA näol on tegemist taas ühe suhteliselt uue initsiatiivi ja ideega, siis käib selle ümber vaidlus nii riikide siseselt kui Euroopa tasandil täie hooga. Euroopa standardid on suhteliselt üldiselt sõnastatud, mis jätab riikidele vabad käed luua oma õpingute ülekandmise süsteemid vastavalt oma äranägemisele. Näiteks Prantsusmaal, Norras ja Šotimaal kasutatakse VÕTA-t laialdaselt sisseastumisel – võimaldatakse kõrgharidust omandama tulla ka inimesel, kelle reaalselt puudub näiteks keskharidust tõendav dokument, küll aga on omandanud vajaminevad teadmised ja oskused tööturul või ise õppides. Samas mitmed riigid sellist võimalust vähemalt käesoleval hetkel veel ei paku. Ka maht, millisel määral varasemaid õpinguid või töökogemust üle kantakse on riigiti väga varieeruv – näiteks on Prantsusmaal võimalik läbida kogu õpe ning reaalselt ka omandada diplom ainult VÕTA abil, samas teistes Euroopa riikides selline võimalus puudub või on see tänu erinevatele tõkenditele võimalik üksnes teoreetiliselt.

Euroopa mastaabis on Eesti varasema õppe- ja töökogemuse arvestamist puudutava regulatsiooni ja praktika osas suhteliselt keskmiste seas. Vastavalt Kõrgharidusstandardile on VÕTA abil võimalik üle kanda kuni 99% õppekava mahust, kuid mitte lõputööd ega lõpuksamit.

Käesoleval hetkel pakuvad erinevad koolid varasema õppe- ja töökogemuse arvestamist väga erinevalt, kuna puudub üheselt mõistetav raamistik selle arvestamiseks. Seetõttu on VÕTAt arvestatud kooliti väga ebaühtlaselt ning need ebaühtlused on sageli viinud ka vastuoludeni tudengite ja kõrgkooli vahel. Oma osa on siin puudulikul seadusandlusel, aga ka informatsioonipuudusel – seda nii õppejõudude, üliõpilaste kui koolide administratsiooni tasemel. EÜL poolt läbi viidud üliõpilaste sotsiaalmajanduslik uuring näitab, et:

- ☆ 41% üliõpilastest omavad varasemaid õpinguid, mida võiks arvestada praeguses õpingutes
- ☆ 18% on esitanud taotluse õpingute arvestamiseks
- ☆ 23% ei ole taotlust esitanud
- ☆ 84% omavad töökogemust
- ☆ 67% töötavatest tudengitest on töökogemuse õpingutega samas või lähedases valdkonnas
- ☆ 5% neist on esitanud taotluse töökogemuse arvestamiseks

Keskmisest veidi enam taotluse esitanuid riiklike rakenduskõrgkoolide ja kutsekoolide (9%) ning loodus- ja täppiseaduse õppesuuna (11%) seas. Samuti on üle kolme aasta kõrgkoolis õppinute seas rohkem vastava taotluse esitanuid (8-10%).



VÕTA MÜÜDID, VÄÄRARUSAAMAD JA INFOPUUDUS

Kõrgkoolid töötavad küll aktiivselt selle nimel, et varasema õppe ja töökogemuse arvestamine muutuks igapäevaseks kõrghariduse osaks, kuid sageli peavad ka kõrgkoolid rinda pistma juba kiiresti levinud müütide ja väärarusaamadega. Nii mõnedki inimesed kõrgharidusmaailmas näevad VÕTAt kui midagi, mis devalveerib kõrgharidust veelgi ning muretsevad kõrghariduse kvaliteedi kadumise pärast. Teised jällegi näevad VÕTAs ohtu diplomiveskite ja vari-kõrgkoolide tekkeks.

Peamiseks takistuseks VÕTA puhul on aga infopuudus ja selgete ning läbinähtavate reeglite ja hindamisraamistiku puudumine. Hindamisreeglid töötavad välja kõrgkoolid ise, kuid sageli jätab soovida kõrgkoolide vaheline koostöö, mistõttu nii mõnedki kõrgkoolid nõ nokitsevad omaette, mis viib ebareeglipärasusteni ning mõningate VÕTA heade külgede kadumiseni, kuna koolid seavad ebamõistlikke kitsendusi varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamisele (näiteks lubatakse üle kanda varasemaid õpinguid vaid valikaineteks või vastupidi, ainult kohustuslikeks aineteks, töökogemust arvestatakse üksnes praktikana jms). Lahenduseks võiks siinkohal olla tugevam kõrgkoolidevaheline koostöö ühtsete reeglite kirjapanekul ning juba eksisteeriva kogemuse põhjalikum analüüs ja muudatuste tegemine vastavalt sellele.

Infopuudus üliõpilaste seas on samuti üks suurimaid probleeme. On nii palju tudengeid, kes ei tea VÕTast ega selle võimalustest mitte midagi, ning vastavalt sellele ei oska ka kusagile pöörduda. Paljudes koolides on puudulik ka VÕTA-alane nõustamine, kus nõustajaid on kas väga vähe või pole neid üldse, või siis inimesed, kes peaksid muuhulgas ka nõustamisega tegelema, ei ole oma rollist teadlikud. Ülikoolides sageli puuduvad tutvustavad VÕTA voldikud ja infomaterjalid, info ei levi vanematelt kursustelt noorematele, VÕTAt tutvustavaid üritusi on koolides liiga vähe. Lahenduseks võiks olla siinkohal eelkõige koolide nõustamissüsteemide parandamine, samuti aga ka infoliikluse parandamine üliõpilaste ja kõrgkooli vahel ja mõlema koostöös info- ja juhendmaterjalide loomine.

Kui elukestev õpe on midagi, mis vahest jääb väljapoole tavatudengi maailma, olles midagi suuremat, kaugemat ja tulevikus toimuvat, siis VÕTA puudutab kõiki tudengeid tunduvalt lähemalt. Paljud tudengid omavad õpinguid, teadmisi või töökogemust, mille abil lihtsustada õpingute läbimist või hoida oma õpingud nominaalaja³⁰ piires. VÕTA abil on neil võimalus saada hinnang juba olemasolevatele teadmistele ja oskustele, anda neile praktiline väljund õppekavas ning vältida juba omandatud ainete ja teadmiste taasõppimist. Mis aga kõige olulisem – isegi tegemist pole VÕTA potentsiaalse kasutajaga, on oluline teada sellest protsessist, et selle ümber tekkivad müüdid ei hakkaks head algatust lämmatama ning et info VÕTast ja selle võimalustest liiguks – tudengilt tudengile, tudengilt õppejõule, tudengilt koolile.

30 Õppekava nominaalkestus on ajavahemik õpilase või üliõpilase õppeasutusse vastuvõtmisest (immatrikuleerimisest) kuni vastava kutse-, eri- ja ametiala riikliku õppekavaga või vastava kõrgharidusastme õppekavaga kehtestatud õppe kestvuse lõpuni. Õppekava nominaalkestvuse hulka ei arvestata õpilase ja üliõpilase akadeemilist puhkust ega kaitseväes veedetud aega.

KÕRGHARIDUSE RAHVUS- VAHELISTUMINE JA MOBILSUS



Rahvusvahelistumise all mõeldakse tavaliselt kõrghariduse omandamise protsessi muutumist rahvusvaheliseks – üliõpilane astub küll kõrgkooli ühes riigis, kuid oma õpingute jooksul veedab ta teatud aja välisriigi kõrgkoolis, suhtub koduriigis välistudengitega, teda õpetavad väliskogemusega õppejõud või välisõppejõud. Kõrgharidus on oma olemuselt olnud alati rahvusvaheline, kuid üha enam globaliseerumas, areneva transpordi, rahvusvahelise majanduse ning paranenud inimestevahelise kommunikatsiooniga maailmas on rahvusvahelistumine kiirelt hoogu kogunud.

Rahvusvaheline keskkond pakub kõrgharidust pakkuvatele institutsioonidele väga selge võimaluse võrrelda enda poolt antava hariduse taset mujal maailmas omandatavaga. Selline rahvusvaheline koostöö ning teadmiste ja oskuste vahetamine on üks põhjustest, mis sunnib kõrgkoole panustama üha enam kvaliteedikindlustamisse, atraktiivsuse ja konkurentsivõime tõstmisse, vastasel juhul lähevad heast haridusest huvitatud omandama kraadi mujale. Sel-



line vahelduv koostöö ja konkurents ei leia aset mitte üksnes teaduskondade, kõrgkoolide või riikide, vaid ka maailmajagude vahel.

AKADEEMILINE RÄNNE

Rahvusvahelistumise kõige käegakatsutavam tulemus on tudengite, õppejõudude ja kõrgkoolide töötajate rahvusvaheline mobiilsus, kas siis iseseisvalt või läbi mõne tuntud programmi kaudu – näiteks Erasmus või Erasmus Mundus. Bologna protsessist tuleneva Euroopa ühise kõrgharidusruumi loomise üheks peaeesmärgiks ja nurgakiviks on suurendada tudengite ja akadeemilise ning mitteakadeemilise personali liikuvust Euroopas, mille abil tõsta nii kõrghariduse kvaliteeti kui ka üldisemalt Euroopa kõrghariduse konkurentsivõimet. Deklaratsiooni kandvaks ideeks on soov, et nii üliõpilased, lõpetajad kui ka õppejõud saaks vabalt ringi liikuda kõrgkoolide ja riikide vahel vastavalt oma soovile, et mobiilsust soodustataks igakülgset läbi riikidevaheliste takistuste kaotamise ja kraadide ning kvalifikatsioonide universaalse tunnustamise³¹. Peamiseks eesmärgiks siinkohal on Euroopa tihedam kokkusidumine noorte tasandil, tolerantsuse, keeleoskuse ja kultuuriteadlikkuse tõstmine ning „meie“ identiteedi loomine. Lisaeesmärgiks on üldise Euroopa kõrghariduse kvaliteedi suurendamine läbi õppe mitmekesistamise, keeleõppe soodustamise, rahvusvahelises keskkonnas elamise ning suhtlemise.

Tudengi ja õppejõu jaoks on põhjused ja eesmärgid loomulikult tunduvalt personaalsemad ja mitmekesisemad. Mõningaid tudengeid tõmbab välismaale seiklusihast, teisi soov panna ennast proovile, kolmandatele on see lihtsalt võimalus veeta aasta või paar soojema kliimaga riigis. Iga tudeng, kes on välismaal õppimas või töötamas käinud, on läinud sinna erineva põhjuse ja eesmärgiga ning iga tudeng on tagasi tulnud erineva kogemusega. Õppejõududele laienevad mobiilsusvõimalused sarnaselt üliõpilastele, ning väga paljud õppejõud on kasutanud võimalust õpetada nädal või kuu võõrriigi kõrgkoolis ja vahetata mõtteid ja ideid sealsete tudengite ja õppejõududega.

Õppimine välismaal on üliõpilastele kogemuste, oskuste ja sotsiaalsete suhete omandamisel väga kasulik. Samuti saab tõmmata ka paralleeli otseselt kvaliteedi tõstmisse: tudeng, kes on viibinud õpingute ajal välisülikoolis, on saanud osa teise riigi ja/või kõrgkooli kogemusest, omab erinevat vaatenurka, suunda ja käsitlust õpitaval erialal. Tihti võimaldab välisülikoolis õppimine läbida ka aineid, mida kodukõrgkoolis ei pakuta, mis lõpptulemusena viib suuremate ja mitmekesisemate tudengi teadmiseni. Arenevad õppuri sotsiaalsed oskused, avaneb võimalus luua sõprus- ja/või erialasidemeid. Tõenäoline on, et suureneb noore inimese tolerants ja mõistmine teistsuguste inimeste ning kultuuride suhtes. Oluline lisaväärtus noore inimese jaoks on ka konkurentsivõime suurenemine tööturul võrreldes nendega, kellel rahvusvaheline kogemus puudub või kelle kogu haridus on omandatud ühes ja samas institutsioonis.

Täieliku mobiilsuse saavutamiseni, kus kõigil kõrgkooli liikmetel on võimalus veeta mingi osa oma õpingutest teises kõrgkoolis, on veel pikk maa minna. Kõrgkoolid pakuvad küll tudengi-

³¹ Tunnustamine on välismaisele tunnustusele pädeva asutuse poolt antav ametlik tunnustus, mis võimaldab juurdepääsu haridusele ja/või tööturule.

tele ja õppejõududele mitmeid variante akadeemiliseks rändeks, kuid nii mõnigi kord on teatud tudengigrupi võimalused sellest osa saada piiratud. Uuringud on näidanud, et üldjoontes on mobiilsemad siiski majanduslikult kindlustatud tudengid ning madalama sotsiaal-majandusliku taustaga üliõpilase võimalused osaleda Erasmuses või mõnes teises sarnases tudengirände programmis on ikkagi limiteeritud.

AKADEEMILINE RÄNNE EESTIS

Eesti on Euroopa mõistes taas kord tubli keskmine kui me räägime kõrghariduse rahvusvahelistumisest ja tudengirändest. Keskmiselt on veedavad mingi aja oma õpingutest välismaal igal aastal ligemale 1% Eesti tudengite koguarvust. Reaalsed mobiilsusnäitajad on kooliti väga erinevad, kus suurem mobiilsete tudengite arv on traditsiooniliselt sotsiaalteaduste erialadel suurtes kõrgkoolides, kuid väga suur hulk tudengeid kasutab näiteks Erasmuse programmi ka Eesti Kunstiakadeemias ja Muusika- ja Teatriakadeemias.

Rahvusvahelistumine ei seisne aga ainult väljaminevates tudengites - eksisteerivad loomulikult ka sissetulevad tudengid. Eesti üldiselt ei ole sissetulevate tudengite jaoks atraktiivne sihtriik, kuid sellele vaatamata on 2007 aasta seisuga Eesti kõrgkoolidesse immatrikuleeritud 944 välistudengit valdavalt Soomest (439), Lätist (237), Hiinast (118) ja Venemaalt (81). Lisaks nendele on/oli Eestis õppimas 527 tudengit Erasmuse programmi raames erinevatest riikidest. Suurem osa välistudengitest on koondunud Tallinnasse, kuigi ka Tartus on neid päris märgatavalt.

Eesti mobiilsusnäitajad on pidevalt liikunud ülespoole, kuid lähitulevikus võib ilmselt oodata mõningast mobiilsusnäitajate kahanemist. Eesti puhul küll soodustatakse akadeemilist rännet koolide poolt tugevalt, kuid pole ka eesti üliõpilased vabad probleemidest, mis kummitavad nende Euroopa kolleege. Lisaks sellele maadlevad Eesti tudengid Euroopa tudengite hulgas ühe suurima tööhõivega - hiljutine üliõpilaste sotsiaalmajandusliku tausta uuring näitab, et 59% Eesti tudengitest käib kooli kõrvalt töö, mistõttu on nende välismaal õppimine suures osas välistatud, kuna töödandjad ei võimalda üliõpilasel veeta mitu kuud töökohast eemal.

AKADEEMILISE RÄNDE TULEVIKUPERSPEKTIIVID

Üldjoontes aga tundub Euroopa üliõpilaste mobiilsuse tulevik suhteliselt helge. Igal aastal liitub Erasmuse ja teiste programmidega üha rohkem ja rohkem kõrgkooli, pakkudes tudengitele suuremat valikuvabadust sihtriikide ja –koolide vahel. Nii Euroopa stipendiumid kui ka riiklik toetus mobiilsusele tõuseb, Eesti kõrghariduse arenguperspektiivides on silmas peetud, et iga tudeng käiks vähemalt ühe korra oma õpingute jooksul välismaal õppimas või praktikal. Pidevalt lisandub ka erinevaid praktika- ja töötamisvõimalusi Euroopas, mis on mõeldud kas siis kõigile, või mingi kitsama eriala üliõpilastele.

Mobiilsuse võimalused laienevad jätkuvalt ka väljapoole Euroopat. Viisaprobleemid on viimaste aastatega vähemaks jäänud, jätkuv viisavabaduse areng suurendab valikut sihtkohtade osas.



Mis aga vahest kõige olulisem on see, et üha enam ja enam levib nii üliõpilaste kui akadeemilise personali seas arusaam, et mobiilsus pole mingi erandlik nähtus vaid midagi, mis on normaalne osa kõrgkoolis õppimisest või õpetamisest.

Lissaboni strateegia kohaselt on kõrgkoolidel üks olulisemaid rolle täita teadmispõhises Euroopas, kõrgkoolidel on täita palju kaalukaid ülesandeid ja kui midagi ette ei võeta, suureneb Euroopa mahajäämus peamistest konkurentidest haridusalal veelgi. Teadmised ja uuendused on jätkusuutliku arengu tõukejõuks Euroopas, olgugi, et üldiselt on Euroopa kõrghariduse tase küllaltki hea ei suudeta siiski kogu oma potentsiaali rakendada elandavaks majandust, tugevdamaks sotsiaalselt ühtekuuluvust, tõstmaks töökohtade arvukust ja kvaliteeti jne. Saavutamaks aga eelpool mainitud eesmäärke näeb strateegi ette, et vajalik on kõrghariduse kvaliteedi ja huvipakkuvuse tõus koos inimpotentsiaali kvantitatiivse ja kvalitatiivse tugevdamisega.

RAHVUSVAHELISTUMINE EESTIS. DIPLOMITE HINDAMINE

Kuigi akadeemiline ränne on üks olulisimaid põhimõtteid Euroopa kõrghariduse kontekstis, on see vaid üks osa suuremast kõrghariduse rahvusvahelistumise protsessist, mille all võime lisaks rääkida veel ka näiteks ühiskraadidest ja ühisõppekavadest, diplomite ja kraadide võrreldavusest ja ajude ringlusest.

Suur mobiilsus toob kaasa ka segadust, kuna erinevad riigid väljastavad erinevaid diplomeid ja kraade. Bologna protsessi raames on üle mindud kaheastmelisele õppele (bakalau-reus ja magister), mis on omavahel kõikjal Euroopas võrreldavad. Senini aga pole mitte kõikjal Euroopas veel ühtsetele standarditele üle mindud, mistõttu on sageli vaja diplomeid ja kraade ümber hinnata meil kehtivatesse standarditesse. Sellega tegeleb Eestis Eesti ENIC/NARIC keskus, mis tegutseb Euroopa Liidu Haridus- ja Teadusprogrammide Eesti SA Archimedes Euroopa Liidu haridusprogrammi SOCRATES Eesti Büroo all. Keskuse peamisteks tegevus-teks on välisriikide haridusdokumentide hindamine tunnustamise eesmärgil ning kõrgharidus-alase informatsiooni pakkumine.

RAHVUSVAHELISTUMINE EESTIS. ÜHISÕPPEKAVAD JA ÜHISKRAADID

Institutsioonide tasemel on paljudel kõrgkoolidel sõpruslepinguid erinevate väliskõrgkooli-dega ning loodud on erinevad vahetusprogrammid. Üheks sellise koostöö vormiks on ühis-õppekavad ja ühiskraadid. Ühisõppekava tähistab mitme kõrgkooli poolt väljatöötatud ühtset õppekava, mille omandamine toimub erinevates institutsioonides, kuid mida kõik osapooled omaks tunnistavad. Näiteks on võimalik luua ühisõppekava, kus osalevad kuni viie riigi kõrg-koolid, kes panustavad õppekavasse vastavalt kokkulepitud tingimustele – õpe käib teatud kõrgkoolides, teised panustavad tehnoloogia või õppejõududega, jne. Õpe ei pea toimuma alati füüsiliselt kohal olles, sageli rakendatakse vahemaade ületamiseks ka erinevaid e-õppe vorme – videosillad jms. Sellise õppekava lõpetanule väljastatakse koolide poolt ühisdiplom, mida tunnistavad kõik ühisõppekavas osalenud kõrgkoolid ja ideaalvariandis ka kõik kõrg-

koolide peremeesriigid. Selline õppimisvõimalus mitmekesistab kõrgharidusmaastikku, loob eeldused veelgi tihedamaks rahvusvaheliseks koostööks ning pakub tudengitele laiendatud võimalusi õppeks rahvusvahelises keskkonnas.

RAHVUSVAHELISTUMINE EESTIS. VÕÕRKEELSESED ÕPPEKAVAD

Globaalsel haridusturul käib pidev võitlus tudengite pärast. Kõik kõrgkoolid soovivad hoida enda tudengid oma kooli hingekirjas, samas meelitades sisse võimalikult palju välisstudengeid. Kõrgkoolis õppivad välisstudengid loovad kohaliku rahvusvahelistumise ühe pisikese dimensiooni, toovad kõrgkoolile prestiiži ja lisaressursse. Selleks aga, et välisstudengid saaks tulla Eestisse, on vaja ka vastavaid õppekavu, mille alusel võõrkeelset õpet läbi viia.

Eestis hakkavad võõrkeelsed õppekavad muutuma üha sagedamaks. Mitte alati aga pole tegemist originaalsete võõrkeelsete õppekavadega, vaid pigem eestikeelse õppekava baasil loodud õppekavaga. Ka ei oma veel kõik kõrgkoolid võõrkeelseid õppekavu, kuid enamikes on kindlasti olemas võimalus tudengitel võtta kas siis võõrkeelseid mooduleid või ükskuid aineid. Samas käib pidev töö olemasolevate õppekavade täiustamiseks ja uute võõrkeelsete õppekavade väljatöötamiseks.

RAHVUSVAHELISTUMINE EESTIS. VÄLISÕPPEJÕUD

Nagu eelpool öeldud pole mitte kõigil tudengitel võimalust saada osa kõrghariduse rahvusvahelistumisest läbi mobiilseks olemise, seega tuleb neile kuidagi rahvusvaheline keskkond koju kätte tuua. Suurepärane võimalus selleks on välisõppejõudude arvu suurendamine. Ka välisõppejõule ei tohi teha hinnaalandust kvaliteedi osas – alati tuleb jälgida, et külalislektor omaks lisaks võõrale päritolule ka vajalikku kvalifikatsiooni ja täidaks kõiki õppejõudude hindamiseks kasutatavaid kriteeriume. Välisõppejõudude sissetoomine, kasvõi ajutiselt, on ka suurepärane võimalus parandada kohaliku antava kõrghariduse kvaliteeti ja muuta oma kõrgkooli atraktiivsemaks nii kohalikele kui välisstudengitele.

RAHVUSVAHELISTUMINE EESTIS. AJUDE RINGLUS

Ajude ringluse all mõistame eelkõige kõrgelt kvalifitseeritud inimeste liikumist riikide ja kõrgharidust pakkuvate institutsioonide vahel. Selle võime jaotada eelkõige kaheks peamiseks protsessiks – ajude vahetuseks ja ajude raiskamiseks. Ajude vahetuse terminiga märgistatakse kahe-suunalist ekspertide ja spetsialistide voolu kahe riigi - saatja ja vastuvõtja - vahel. Kui voolud on ühesuunalised ja suured, võetakse kasutusele termin ajude äravool (brain drain) ja ajude juurdevool (brain gain). Ajude juurdevool tähendab vastuvõtva riigi olukorda, kus riigi inimkapitali maht suureneb läbi kvalifitseeritud inimeste juurdevoolule. Ajude äravool tähendab vastupidist – õppinud spetsialistid ja erialainimesed lahkuvad riigist mujale, kus neile pakutakse paremaid võimalusi või elatustaset.

Ajude ringlus on samuti üks osa rahvusvahelistumisest, kuid see pole piiratud rangelt kõrghariduse temaatikaga. Ajude äravoolust räägime ka siis, kui inimesed, kes näiteks on oman-



danud kõrghariduse Eestis, lähevad tööle välismaale ning ei naase siia. Sellisel juhul on tege- mist raisatud raha ja ajaga mis riik on inimesse investeerinud, kuid põhjused, miks ajude ära- vool toimub, ei ole üksnes kõrgharidussfääri lahendada, vaid pigem võib pöörata pilgu riigi ja ühiskonna tegevusele.

KÕRGHARIDUSE KONKURENTSIVÕIME

Rahvusvahelistumine on lai, mõnes mõttes abstraktne ja väga üldine kõrghariduse arengut tervikuna puudutav teema, kus tuleb silmas pidada nii kõrghariduse atraktiivsust kui ka konkurentsivõimet. Sageli on raske leida reaalseid moodsikuid ja väljundeid, mil määral kõrghari- duse rahvusvahelistumine panustab näiteks kõrghariduse kvaliteeti või tööturuväljunditesse, kuna sellest saadav reaalne kasum on nii tudengi, õppejõu kui kõrgkooli seisukohalt sageli väga hinnanguline. Vaatamata sellele mängib rahvusvahelistumine tänapäeva Euroopa kõrg- hariduses väga suurt rolli ning see teema muutub iga päevaga üha päevakajalisemaks. Eesti konkurentsivõime säilitamiseks kõrghariduse rahvusvahelistumise tingimustes on oluline nii meie oma tudengite mobiilsus ja selle soodustamine, kui ka rahvusvahelise keskkonna loo- mine Eesti kõrgkoolides, kas siis läbi välistudengite ja külalis/välisõppejõudude kaasamise või võõrkeelsete õppekavade arendamise. Küll aga tasub meeles pidada, et selleks, et riigi kõrg- haridus oleks konkurentsivõimeline, on eelkõige vaja teadlikku ja kvaliteetset tudengit, kes esitab nõudmisi nii endale, õppejõule kui ka kõrgkoolile.

TÖÖTURG JA KÕRGHARIDUS



Kui tegemist pole just igavese üliõpilase ehk dinosauruse, nagu vahel selliseid teadmahimulisemaid kutsutakse, on tudengile tõenäoliselt oluline, et ta saaks kõrgharidusest midagi, mis aitaks end tööjoturul kehtestada. Kõrgharidust kui koolitamisvõimalusena vaatlemist on populariseerinud ka tänapäevane tudengite kehv majanduslik olukord ja nigelad riigipoolsed toetused, mistõttu kõrgkooli lõpetamine päädib üsna kopsaka võlakoormaga. Võib öelda, et kõrghariduse üks esmasemaid eesmärke on tagada individile töökoht ja ühiskonnale töökäsi.

Kuid ajaga kaasas käies muutuvad ka arusaamad sellest, mida kõrgharidus inimesele ja ühiskonnale pakkuma peab. Traditsiooniliselt on kõrgkoolid olnud akadeemilise õppe ja teadustöö keskused, kuni 20. sajandini kättesaadav vaid aristokraatidele. Kuni möödunud sajandi



keskpaigani on kõrgharidus olnud eliidikeskne, kuid tugeva keskklassi teke muutis seda dünaamikat ning ta on muutunud aina kättesaadavamaks, mistõttu on suurenenud ka üliõpilaskond. Ning mida rohkem töökäsi õpib kõrgkoolides, seda suurem on kolmanda astme hariduse seotus tööturuga.

Ingliskeelsetes Euroopa dokumentides, kus räägitakse väljundist tööturule kasutatakse terminit “employability” ehk räägitakse tööjõuturul rakendatavusest. Lihtsamalt öeldes tähistab see kõrgharidusõppe lõpetanud inimese võimet endale tööd leida. Kuid tähtsam kui algne liikumine tööjõuturule, on olulisem, et säiliks võime leida tööd ka pikemas perspektiivis. Teadmistepõhises majanduses ei saa juttu olla staatilistest teadmistest või oskustest, muutumatust sotsiaalsest struktuurist või ka paigalseisvast tehnoloogilistest arengust. Teadmiste ning informatsiooni karme vananemise tingimustes on olulisemaks saanud oskus andmeid töödelda. Lissaboni strateegia kontekstis peaks kõrghariduse omandamine töötajale tagama selle, et ta suudaks end muutavas majanduses ning areneval tööturul kiirelt ümber orienteeruda ning uusi oskusi ning teadmisi omandada. Seega ei ole vajalik pelgalt õpitut teada ja osata, vaid oluline on, et tudeng õpiks õppima. Lähtuvalt arusaamast, et kõrgharidus on massiharidus ja peab pakkuma rohkem kui erialateadmisi, on ka Euroopa Liit muutnud kõrghariduse üheks keskseks meetmeks, mis aitab üles ehitada ühtset ja teadmistemahukat Euroopat.

RESSURSIMAJANDUSEST TEADMISTEPÕHISESSE MAJANDUSSE

Euroopa Liit kui majandusüksus on enda aluseks võtnud kapitali, teenuste ja tööjõu vaba liikumise. Eesmärgiks on tagada ühtlane areng kogu ühenduses, mistõttu peab iga liikmesriik pingutama, et püsida konkurentsivõimelisena. Seda ka kõrghariduses, mida peetakse võtmetähtsusega valdkonnaks ning üldlevinud haridustasemeks; seepärast on prioriteediks saanud tööjõu arendamine. Tehnoloogiliselt arenenumad riigid liiguvad aina enam teadmistepõhise tootmise suunas: keskendutakse neile toodetele ja teenustele, millele on läbi teadmiste võimalik anda suur lisandväärtus. See teema on väga kõneaineline, sest vanad ja ressursimahukad tootmised on kolimas arenevatesse maadesse, eriti aga Ida-Aiasse, kus suurtes kogustes madala lisandväärtusega tootmine on kordades odavam.

Lissaboni strateegia elluviimisel saavutatava edu üheks hinnangukriteeriumiks on 70 protsendilise tööhõive määra täitmine. Veel-enam aga nähakse Euroopa tasemel kõrgharidust võtmetegurina nii majanduskasvu, konkurentsivõime ja selle dünaamilisuse, teadmistepõhise majanduse ja ühiskonna, rohkemate ja paremate töökohtade, sotsiaalse ühtekuuluvuse ning aktiivse kodanikkonna aga ka regionaalselt tasakaalustatud arengu saavutamisel. 2005. aastal sidus Euroopa Komisjon Lissaboni protsessi ka kõrgkoolid, millel nähakse tulevikus kesksel rollil teadmistepõhise majanduse edendamisel. Seega tekkis vajadus kujundada ümber kogu kõrgharidusõppe selliseks, mis võimaldaks tudengitel omandada tööjõuturul toimetulekuoskuse selle asemel, et keskenduda paljalt teadmiste edastamisele. Kuna juba toimunud ning oodatavad struktuurimuutused on majanduses ja tööjõuturul üsnagi kategoorilised, vajab uus majandussüsteem rohkem kvalifitseeritud tööjõudu. Ja selleks on teadmistepõhisele ning dünaamilisusele orienteeritud kõrgharitud inimene.

EUROOPA ÜHINE TÖÖJÕUTURG

Seega on kõrgharidusest saanud massiharidus, mille tingimustes on aina olulisemaks muutunud tähelepanu pööramine õppekeskkonnale, õpingute kvaliteedile ning paindlikkusele. Õppekavade ülesehitamisel on oluliseks saanud mitmekesise üliõpilaskonna erivajadustega arvestamine; ka õpiväljundid peavad olema mitmekesised ning vastama tööturu kõrgenevate ootustele, samas tuleb luua võimalus paindlikuks edasiõppimiseks. Kuid Euroopa ühtse majandusruumi, sotsiaalse sidususe ja tolerantsuse arendamiseks on vajalik ka ühine kõrgharidusturg ehk ühtsed standardid ja regulatsioonid. Bologna reformide keskmes on olnud ECTS ainepunktisüsteemi ja kolmeastmelise õppe rakendamine aga ka varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamine ja elukestva õppe arendamine.

Kõrgharitud noorte tööhõive kindlustamise raames tuleb ka õppekavad ehitada üles sellisel, et nad pakuvad võtmeoskusi ja teadmisi ning hoiaku kujundamist, mis aitaks neil tööd leida. Üks keskseid meetmeid on kindlasti ECTS süsteemi rakendamine, mis põhineb ajalise koostamise ning ettenähtud õpiväljundite omandamisel. Õppekava jaotamine ECTS punktideks, võimaldab ka tudengil planeerida ja valida õppeaineid, sest tudengikeskne lähenemine eeldab ka seda, et tema ise teab kõige paremini, mis teda huvitab ja arendab. ECTS aitab kaasa ka õppekogemuse paindlikkusele läbi mobiilsuse lihtsustamise liikumaks eri institutsioonide, õppeastmete ning riikide vahel.

Teine oluline reform, mis puudutab kõrghariduse väljundit tööturule on kolmeastmelise süsteemi rakendamine, millel on ka selge paindlikkust suurendav mõju. Pääsemaks järgmisele astmele on tarvis läbida kõigepealt eelmine. See süsteem sai Eestis tuntuks 3+2 nime all ja kujutab endast minimaalselt kolmeaastast alusõpet, kaheaastast magistriõpet ning hilisemat doktoriõpet, mis kõik on võimalik läbida erinevates institutsioonides ja ei pea olema järjestikuline. Bologna protsessi eesmärk oli, et selle süsteemi esimene aste tagaks võimaluse liikuda nii tööturule kui ka kõrgemale haridusastmele. Kuna liiga pikk õpe võõrutaks tudengid tööturust, on oluline, et juba peale esimest õppeastet oleks võimalik erialaselt tööle asuda ning õpinguid saab jätkata hiljem.

TÖÖTURG EUROOPAS JA EESTIS

Kuid mida kujutab see võime ümber õppida ja need kasulikud oskused, mis peaks tagama hea koha tööturul? Välja võib tuua peamiselt neli omadust: arusaamine õpetatavast aineist, praktilised oskused (protseduuride tundmine, nõ oskuslik intelligentsus), veendumuste kujunemine (sotsiaalne dimensioon) ja oskus mõelda strateegiliselt. Õppekava väljundipõhise ülesehituse õnnestumisel omandab tudeng need oskused ja hoiakud juba kõrghariduse esimesel astmel ehk vähemalt kolmeaastasest bakalaureuseõppes. See peakski tagama valmisoleku tööturuks, mistõttu pole otseselt vajalik ka varasem töökogemus. Siiski vastab tegelikkus harva sellele arusaamale, kuna kõrgkoolide jaoks on väga keeruline tabada tööturu ootusi.

Eestis toimib tööturu ootuste nõ paikapanek juba riigi poolt kui määratakse riigieelarvelisi õppekohti ehk riiklikku koolitustellimust. Selline süsteem tähendab, et tudengi enda võimalu-



sed eriala valida ei pruugi olla kooskõlas tööturuga, samuti ei reageeri selline süsteem kiiretele muutustele tööturu situatsioonis. Kui riigis leiab aset laial määral tööturu vale hindamine, on tagajärjeks hulk spetsiifiliste oskuste ja teadmistega inimesi, kes ei pruugi endale tööd leida. Töötuks olemise nõiarang algab sellest kui esialgu venib töötotsimise periood väga pikaks. Siis on suurem tõenäosus pikaajaliselt töötuks jäämisel. Euroopas on tavapärase, et noorte (15-24 aastaste) töötuse määr on kuni 10 protsendipunkti võrra kõrgem kui 25-49 aastastel. Siiski on tegemist ajutise nähtusega ning töötusest väljumine on enamasti üsnagi kiire. Kuid ka seal leidub erinevusi: kutsekoolis hariduse omandanu on tihtilugu praktilisemate ja spetsiifilisemate oskustega ning leiab esialgu kiiremini töö kui kõrgharidusega noor. Selline olukord iseloomustab riike nagu Saksamaa, Holland, Taani, Austria, kus kutseharidus on hinnas ning tugevalt tööturuga seotud ning praktiline õpe korraldatud ettevõtetes. Madalam töötuse määr on ka liberaalsema tööturuga riikides nagu Suurbritannia ja Iirimaa. Märksa keerulisem on aga olukord Põhjamaades ja Prantsusmaal, kus haridussüsteem keskendub pigem üldteadmiste edasiandmisele ja väljaõpe toimub töökohal. Eriti suured erinevused on aga Vahemere-äärsetes ning osades Ida-Euroopa riikides. Baltimaad on üldiselt üsna keskmisel tasemel, seda vaatamata domineerivatele üldkeskharidussüsteemidele.

Eesti kõrgharidussüsteemi enda sees leidub samuti suuri erinevusi. Nimelt on rakendusliku suunaga kõrgharidusõppe sidemed tööandjate esindajatega palju tihedamad, samas kui ülikoolides keskendutakse rohkem akadeemilistele teadmistele ning ollakse sellega ka suurema orientatsiooniga teadustööle. Samuti saab rakenduskõrgharidusõppes noor vähemalt 30 protsendi ulatuses oma õppekavast praktikakogemust otse tööandjate juures. Ettevõtjate juures töökoogemuse omandamine pole küll otsene väljund tööturul hakkamasaamiseks vajalike omaduste kujunemisel, kuid tahes-tahtmata annab eelise, kuna tudeng saab niimoodi juba kooli ajal tuttavaks tööprotseduuridega ja organisatsioonikultuuriga, tekib tööle käimise harjumus. Samas tuleks kõik õppekavad üle vaadata sellisel, et tudeng omandaks seal eelpoolmainitud oskused ning üldise oskuse õppida. Viimast ei pea saavutama ilmingimata praktika kaudu, kuid praktika korrektne ja asjakohane sooritamine tuleb kindlasti kasuks esialgse töökoha leidmisel.

Kuid Eesti tudengid töötavad palju juba kõrgkoolis olles, ligi 60 protsenti tudengitest käivad ligikaudu 30 tunnise koormusega tööle. Neist ligikaudu kolmandik on erialaga seotud ametikohal, mis on aga Euroopa üks kõrgemaid näitajaid. Samas, enamasti käivad õppetöö kõrvalt tööle pigem need, kes õpivad riigieelarvelistel õppekohtadel, on osakoormusega õppes, ning ka vanuse suurenedes kasvab töötajate osakaal.

Urimumata on, kas erinevused, mis tekivad tööhõive näitajates tudengite praktiliste oskuste tõttu, rakenduskõrghariduse ja akadeemilise diplomiõppe läbinute vahel, on hoopis mõjutatud noorte endi valikutest. Rakenduskõrgharidus pakub spetsiifilisemaid oskusi, mistõttu on noorel kindlam samas valdkonnas kohe tööd otsida, samas kui üldisemate teadmistega sotsiaalteadusi tudeerinud noor suudab end pakkuda rohkematele kohtadele ning seetõttu võtab töökoha leidmine laiendatud valikute tõttu kauem aega.

Selgusetu on millisel määral rahuldab praegu Eestis pakutav kõrgharidus tööturu vajadusi tegelikult. Vihjeid võib sellegipoolest otsida tööhõive ja tööpuuduse numbritest. Nimelt on

Eestis ja Euroopas üldiselt töötus madalaim olnud just kolmanda taseme hariduse omandanute seas, olles noorte hulgas kaks korda madalam kui keskhariduse omandanute seas. Eriti kui arvestada, et viimase kümnendi jooksul on kõrgharidus ekspansiivselt laienenud ja lõpetajate arv mitmekordistunud, võib öelda, et vast siis on tööturul vajadus kõrgharidusega inimeste järele. Ja sellele ei pruugi vastu rääkida ka näitajad, mis väidavad, et kaks kolmandikku kõrghariduse omandanutest ei tööta õpitud erialaga seotud valdkonnas. Viimane tõik tähistab pigem seda, et tööturul ei keskenduta konkreetse kraadi või erialaoskuste kontrollimisele, vaid väärtustatakse neid ka üldiselt, kel see haridusteenuse etapp seljataga. Kui kõrgharidusega inimestel on tõepoolest paremad võimed tööturul orienteerumiseks, siis ei olegi alati eriala oluline, seda eriti pehmetes valdkondades. Seega, Lissaboni protsessi raames kõrghariduse teadmistepõhisusele rõhutamine tähendabki seda, et kõrgharidus annab aluse kogu eluks ja võimaldab inimesel pidevalt umber orienteeruda. Samas on eesmärgiks seatud ka elukestva õppe propageerimine ning sisse seadmine. Viimases valdkonnas arenguid peaksid meie kõrgkoolid küll ootama, sest lähiajal ootab neid ees noorte tudengite kiire arvuline vähenemine.

Eestis räägitakse kõrghariduse vastavusest tööturu ootustele liiga vähe, teemakohaseid uuringuid võib leida vaevalt käputäie. Samas on tuleviku mõttes teema oluline, sest hetkel on Eestis valdav küll tööjõupuudus, mistõttu haridustasemete mõjud on väiksemad, kuid olukord ei pruugi selliseks jääda. Reaalselt on selgusetu, kas Eesti tudeng omandab Lissaboni strateegia kontekstis mainitud oskused ja teadmised. Märkatav vahe on kõrgharidusega ning keskharidusega inimeste vahel, kus viimased on märgatavamalt kehvas olukorras kui võrrelda tööhõivet ning sissetulekute suurus.

Lõppkokkuvõttes ei tasu mõelda ainult sellele, et meie kõrgkoolide noored lähevad tööle Eestis. Vastupidi, Bologna protsessi keskmes on arusaamine, et kõrgharidusinstituudid valmistavad inimesi ette sisenemaks Euroopa ühisele töö- ning haridusturule, ning selleks peab hakkama kontrollima, kas tudengid omandavad meil universaalseid oskusi kuhu kuulub hakkamasaamine pikemas perspektiivis ehk iga kõrgharitu peaks oskama õppida ja vajadusel ümber õppida.



TEADUS JA KÕRGGHARIDUSE KOLMAS ASTE – DOKTORANTUUR



Teadus on meie tänapäevase elu alus - just teaduse saavutused on viinud meid sinna, kus me praegu oleme. Igapäevaelus mõistetakse teaduse all sageli vaid loodus- ja täppisteaduseid, kuid samamoodi teadused on ka humanitaar- ja sotsiaalteadused. Kõik teadussuunad on omavahel seotud ning ühtegi ei tohi lihtsalt kõrvale heita. Teadus oma kõikiedes vormides on meie kõigi elu lahutamatu osa.

Paraku on doktorandid ja teadus teemad, mille peale tihti ei mõtle, kui just ise asjaga seotud pole. Tavatudengi jaoks on doktorandid midagi kauget ja kõrget ja doktorandid ise tunnevad

tihti, et nende mured on vaid nende enda probleemid ning keegi neist ei hooli. Teaduse- ja uuringusuunitlustega ettevõtted kurdavad töökäte puuduse üle ja doktorante on liiga vähe. Doktorantuuris õpib küll suhteliselt palju tudengeid, kuid ülikoolide ja riigi suureks mureks on see, et doktorante ei lõpeta piisavalt ning nende teadustööd ei tundu kunagi valmis saavat. Lisaks pole ka doktorante piisavalt palju, et kaetud saaksid kõik vajalikud teemad. Nendel muredel on mitmed põhjused, kuid üheks suuremaks on teadmatus nooremate seas neist võimalustest, mida pakub teadus ning doktorantuur.

Bologna protsessiga reformitud Euroopa kõrghariduses nähakse ette kolm astet – bakalaureuseõpe, magistrantuur ja doktorantuur. Kõik kolm astet peavad olema teaduspõhised, kuid hiljemalt doktorantuuris tuleb õppijal tegeleda juba aktiivselt teaduse tegemise ning teadusarendusega. Doktorante ning doktorikraadiga inimesi on vaja ka väljaspool koole, et arendada innovatiivset ühiskonda ja ettevõtlust. Sellega seoses rõhutavadki nii Lissaboni strateegia kui Bologna protsess teadusetegemise ja doktorantide rolli nii kõrgharidus- kui majandusel.

DOKTORANTUUR MEIL JA EUROOPAS

Doktorantuur on suureks peatuseks teel teadusetegemise poole. See on kolmas aste kõrghariduses, kus tegeletakse ühe kindla teema uurimisega ning õpitakse oma valdkonda süvitsi tundma ning arendatakse seda edasi. Kui Bologna protsessi raames hakati looma 3+2 süsteemi, jäeti kolmas aste välja ning hiljuti on hakatud doktorantidega tegelema – kolmanda astme kõrghariduse reformimist alustati alles 2003. aastal. Enne seda polnud doktorandid mitmel pool üldse tudengidki, nüüd on aga liigunud doktorantuuri suurema ühtlustamise poole ning ehk varsti on kõik doktorandid Euroopas samamoodi sarnased ja võrreldavad, nagu praegu esimese kahe astme tudengid.

Suureks murelapseks on aga Eestiski doktorantide ja 3+2 magistrite vaheline auk. Enne reformimist oli juba magistrikraad teaduspõhine, mis tegi ülemineku doktorantuuri lihtsamaks, kuid nüüd on võimalik doktorantuuri kandideerida uue magistrikraadiga, mis pole piisavalt teaduspõhine ning lisaks saavad kandideerida ka vana süsteemi bakalaureused, kellel pole tihti piisavalt teadmisi. Puudub võimalus ennast koolitada kahe astme vahel. Loodetavasti paraneb 3+2 õppekavade arendamisega ka nende seotus teadusega.

Doktorantide staatus Euroopa riikides on erinev. Mõnel pool loetakse neid tudengiteks, mõnel pool aga juba akadeemiliseks personaliks. Viimast juhtub eelkõige just neis riikides, kus doktorantidele antakse automaatselt töökohad ülikoolis või uurimisinstituudis. Mõned näited sellistest riikidest on Saksamaa, Island, Portugal, Serbia ja Holland. Mitmetes riikides on doktorantidel eriline juriidiline staatus, millega pole nad ei tudengid ega ka töötajad, sellised riigid on näiteks Türgi ja Rootsi.

Doktorantidel on ka erinevad sotsiaalsed mured. Mitmel pool tuleb enda õpingud kinni maksta, tihti veel suurema õppemaksuga kui esimesed kaks astet ning mitmel pool ei peeta stipendiume piisavaks aluseks, et võimaldada vajalikku kindlustust. Eestis doktorandid üldju-



hul ei pea oma õpingute eest maksma, kuid on ka sellekohaseid näiteid ning riigieelarvevälisel õppekohal doktorant ei saa varsti taotleda toetust. Lisaks ei kustuta riik kinni doktorantuuri ajal võetud õppelaenu lapse saamise puhul. Seega pole meie doktorantide elu kõige kurvem, kuid kindlasti tuleks ka meil nende olukorda parandada.

Eestis doktorantuuris õppivale doktorandile kehtivad sageli mõningad teistsugused reeglid (näiteks saavad nad riigipoolset toetust teistel alusel, suuremad stipendiumi- ja praktikavõimalused jms), kuid sellele vaatamata on nad jätkuvalt tudengid. Doktoriope kestab Eestis 4 aastat ning doktorikraadi saab omandada kõigis kuues avalik-õiguslikus ülikoolis ning ka mõnes eraülikoolis. Doktorandid käivad aeg-ajalt koos doktorikoolides, kus kohtutakse endasugustega ning vahetatakse teadmisi ja kogemusi. Doktorikraadi kaitsnult võib jätkata õppimist, käia näiteks järeldoktorikoolides³² või liituda mõne teadusrühmaga.

Mida on aga oluline siinkohal silmas pidada – ilma doktorantideta pole ka teadust. Hetkel on Eestis 2381 doktoranti ning peab tõdema, et doktorantuuri pääseda ei olegi väga keeruline. Piisab magistrikraadist ning huvist teaduse vastu, selgem pilt sellest, mida edasi õppida, tuleb suuresti kasuks.

TEADUS MEIL JA EUROOPAS

Teadussuunad Euroopas on üldjoontes samad, mis Eestis. Pannakse palju rõhku loodus- ja täppisteadustele, et arendada tehnoloogiat. Selleks on lükatud liikuma ka idee ühisest tehnoloogia uurimisasutusest, mis peaks enda alla koguma kõik parimad pead, kuid selle tulevik on veel ebaselge. Kindlasti ei tohi aga ära unustada teisi teadusharusid, mida on samuti vaja arendada. Samal ajal vaevlevad kõik kõrgkoolid ja uurimisasutused raha ning tublide inimeste puuduse käes.

Euroopa teadustegemist ja innovatsiooni³³ peetakse üldjoontes teiste maailma suurtega võrreldes küllaltki kesiseks. Üheks suurimaks probleemiks siinkohal ongi doktorantide vähesus, nende pikk lõpetamisperiood ja investeeringute puudulikkus. – ilma raha ja doktorantideta pole ka teadust. See on märgatav ka Eestis – riik üritab küll leida lisafinantseeringut enda jaoks oluliste valdkondade rahastamiseks, kuid huvilisi sageli napib.

Lisaprobleemina võib välja tuua ka õppe ebaühtlase taseme. Doktorante-teadlasi ei saa olla ilma tugeva õppeta bakalaureuse- ja magistriastmes. Esimesed kaks õppeastet peavad olema teaduspõhised ning piisavalt kvaliteetsed, et tudengitel tekiks huvi oma valdkonnas kauem jätkata Paraku on bakalaureuse- ja magistrantuuri üheks väljundiks ka orienteeritus

32 Järeldoktor on äsja doktorikraadi saanud teadlane, kes on konkursi korras saanud sihtfinantseerimise kaheks aastaks. Järeldoktori staatuse taotlemisel ei tohi taotleja olla vanem kui 35 aastat ning doktorikraadi saamisest ei tohi olla möödunud rohkem kui kolm aastat.

33 Innovatsioon on uute ideede kasutamine 1) turul konkurentsivõimelise toote või teenuse pakkumiseks, 2) organisatsiooni sisemiste protsesside (tootmine, turundus, tarnimine, juhtimine jne) ümberkorraldamiseks, 3) uue või oluliselt täiustatud tehnoloogia kasutuselevõtmiseks tööstuses, teeninduses või avalikus sektoris. Innovatsioon pole seotud üksnes tehnoloogiaga, vaid võib toimuda ka teistes valdkondades.

tööturule, mis aga loob lõhe kõrghariduse teise ja kolmanda astme vahele, mida on potentsiaalsetel teadlastel sageli raske ületada.

Nähes probleemi, on ka asutud Euroopa tasandil seda lahendama. Läbi Bologna protsessi ja Lissaboni strateegia üritatakse väärtustada doktoriõpet ning julgustada riike ja kõrgkoole suunama lisaressursse just kõrghariduse kolmandasse astmesse. Lisaks sellele üritatakse läbi Bologna ühtlustada ka teadusmaastikul toimuvat ja kaotada lõhet tööjõuturule suunatud esimese- ja teise taseme kõrghariduse ning teadussuunitlusega doktorantuuri vahel. Teadus peab olema oluline kõigis kolmes õppeastmes ning ka doktorantide koolitamisel tuleb mõelda nende rakendamisele ühiskonna ja ettevõtluse heaks.



SOTSIAALNE DIMENSIOON KÕRGHARIDUSES



On tõestatud fakt, et laiendatud ja õiglane ligipääs kõrgharidusele aitab kaasa ühiskonna sotsiaalsele, kultuurilisele ning majanduslikule arengule. Hariduseta pole jätkusuutlikku majanduskasvu ega ka stabiilset ning jõukat ühiskonda. Sotsiaalne sidusus Euroopa tasemel aitab kaasa kultuurideüleses suhtlemises tekkinud uuele akadeemilisele mõtlemisele, mis saab tuld erinevate mõttemaailmade, kultuuride ning keelte kokkupõrkest ning kooskõlast.

Bologna protsessi üheks keskseks terminiks on viimastel aastatel kujunenud sotsiaalne dimensioon, millest on võimalik rääkida pea iga kõrgharidusteema kontekstis. Paljudel on erinev arvamus, mida see tähendab, ühtset definitsiooni kõrghariduse sotsiaalse dimensiooni kohta on raske või võimatu leida. Sotsiaalne dimensioon kõrghariduses seondub mitme põhimõttega, mida ka eelnevalt on lühidalt puudutatud – kõrghariduse kättesaadavus ja võrdõiguslikkus³⁴. Kui kõrghariduse abil edendatakse sidusust ühiskonnas, on oluline, et sellele oleks tagatud võrdne ligipääs, sest ainult nii on võimalik tagada kõigi osalemine ühiskondlikes protsessides. Inimestel peab olema võrdne võimalus osaleda kõrgharidussüsteemis, mis keskendub personaalsele arengule, võimelisusele tööturul läbilõõmiseks ning aktiivseks kodanikuks olemisele.

³⁴ Võrdõiguslikkus on printsiip, mille kohaselt peab kõigile olema tagatud võrdne ligipääs ühiskonna hüvedele, nagu näiteks haridusele, tööturule, tervishoiule või sotsiaalsele kindlustatusele.

2007. aastal Bologna protsessi elluviimise eest vastutavate ministrite kohtumisel Londonis vastu võetud kommunikative ütleb sotsiaalse dimensiooni kohta järgmist:

„Kõrgharidusel peab olema tugev roll sotsiaalse sidususe loomisel, ebavõrdsuste silumisel ning teadlikkuse, oskuste ning kompetentside tõstmisel ühiskonnas. Vastav poliitika tuleb kujundada selliselt, et maksimeeritaks inimeste potentsiaali läbi personaalse arengu ning nende panuse ühiskonda, mis on jätkusuutlik, demokraatlik ning teadmistepõhine. Me pürgime selle poole, et kõrghariduse kõigil astmetel osalev üliõpilaskond oleks läbilõike meie ühiskonna mitmekesisusest. Jätakuvalt on oluline tagada kõikide tudengite võimalus kõrgkooli lõpetamiseks ilma, et tekiks takistusi seoses nende sotsiaalse või majandusliku taustaga. Seega tuleb jätkata vastavate tudengitele suunatud teenuste pakkumist, paindlike õpivõimaluste loomist, et oleks sisseastumisel ning edasi õppimisel vähem takistusi. Samuti tuleb põhinedes võrdsetele võimalustele tõsta tudengite osavõttu kõikidel astmetel.“

Ministrid ütlesid kõrghariduse kohta põhimõtteliselt seda, mis igale motiveeritud tudengile vast niigi arusaadav - kõrgharidus pole pelgalt konkreetsete erialateadmiste ja -oskuste omandamine ega diplomijaht. Pole ta ka midagi elitaarset, vaid on võti ühiskonnani, kus kodanikel on oskused ühiskonnas hakkama saada, seal suhelda ning aktiivselt osaleda.

Seega on Bologna kontekstis kõrghariduse sotsiaalne dimensioon selleks eelduseks, mis aitab ehitada demokraatlikel põhimõtetel põhinevat kodanikeühiskonda, kus kõrgharidusel on ka poliitilise kirjaoskuse omandamise funktsioon. See aitab ühiskonnas hakkama saada, mõista enda ja teiste vajadusi - võib öelda, et kõrgharidusest on saanud kodanike haridus.

Samuti peab üliõpilaskond peegeldama oma kultuurilises, keelelises, sotsiaalmajanduslikus taustas ning ka väärtussüsteemis seda ühiskonda, milles nad ise osaks on. Eriti aktuaalne on see kõrghariduse massistumise tingimustes, kus aina olulisemaks on muutunud tähelepanu pööramine õppekeskkonnale, õpingute kvaliteedile ning paindlikkusele. Soovituslik on õppekavade ülesehitamisel järgida mitmekesise üliõpilaskonna erivajadusi, õpiväljundid peavad olema mitmekesised ning vastama ka tööturu ootustele samas, kui tuleb luua ka võimalus paindlikuks edasiõppimiseks. Vastupidiselt populaarsele arusaamale, ei tähenda massi-kõrgharidus otseselt midagi halba, vähemalt niikaua, kui ta käib kaasas sotsiaalse dimensiooni arendamisega ning on omandatav haridus on kvaliteetne.

VÄLJUND TÖÖTURULE KUI SOTSIAALSE MÕÕTME ÜKS OSA

Juba kõrgkooli tasandil kogetav demokraatia ja võrdõiguslikkus aitab edasi liikuda ka ühiskonnas. Poliitilise kirjaoskuse omandanud kodanik on aktiivne enda ja teiste õiguste kaitsmisel, ta pakub probleemidele välja uudseid lahendusi. Aga mis põhiline – ta on võimeline ennast ümber kujundama ning ajaga kaasas käima.

Teadmistepõhises majanduses ei saa me rääkida staatilistest teadmistest või oskustest, muutumatust sotsiaalsest struktuurist või ka paigalseisvast tehnoloogilisest arengust. Kuna teadmised ning informatsioon on kärmed vananema, on üha olulisemaks saanud oskus and-



meid töödelda. Sotsiaalse dimensiooni arendamisel põhinev kõrgharidus peab tagama selle, et inimene suudaks end muutavas majanduses ning areneval tööturul kiirelt ümber orienteeruda ning uusi oskusi ning teadmisi omandada. Just see moodustab Bologna protsessi viimase lüli – väljund kõrgharidusest tööturule peab kõigile olema tulemuslik ning võimaldama edasist arengut elukestva õppe raames. Märkata tasub, et kõrgkoolid panevad aina rohkem rõhku oma lõpetajate eduka tööhõive reklaamimisele.

VÕRDSSED VÕIMALUSED OSALEDA KÕRGHARIDUSES

Võrdõiguslikkus ja võrdsed võimalused on mõisted, mida Euroopa tasandil rakendatakse sageli, kuid mis Eestis pole veel omandanud euroopalikku tähelepanu. Võrdõiguslikkuse kui filosoofilise idee eesmärgiks on tagada kõikidele võimalus osaleda täisväärtuslikult ühiskonnas ja elus. Nagu pole olemas kahte ühesugust sebrat pole olemas ka kahte ühesuguste inimest, erinevad nii meie iseloom, välimus kui ka vajadused täisväärtuslikuks eluks – kuid see ei tohi saada neile takistuseks osaleda ühiskonna elus võrdväärselt teistega.

Haridus on miski, mille läbi saab igaüks realiseerida oma potentsiaali. Tööturul tagab kõrgem kvalifikatsioon parema töökoha ja parema sissetuleku koos kõrgema sotsiaalse staatuse ja kõrgemate elustandarditega. Kõrgharidusel on selles protsessis eriline vastutus, võime väita, et ligipääs kõrgharidusele on võti paremasse tulevikku. Heterogeenses ühiskonnas tähendab see, et ka kõigile vähemus- ja alaesindatud gruppidele on tagatud ligipääs kõrgharidusele. See idee kätkeb endas erisuguste oskuste ja huvidega, erisuguse regionaalse päritoluga, erisuguse vanusega, erisuguse sotsiaalmajandusliku, kultuurilise ja etnilise taustaga üliõpilaste tunnustamist ja hindamist.

Lisaks individuaalse arengu seisukohast peetakse kõrgharidust ja selle omandanud inimesi ka ühiskonna arengu seisukohast väga oluliseks. Erinevad uuringud näitavad, et kõrgharitud inimestel on parem elukvaliteet, nad on tervemad, tarbivad rohkem kultuuri ja on väiksem julgeolekurisk. Kõrgkoole on aegade algusest peale peetud ühiskonna arengumootoriteks, demokraatia kasvatavaks ja väärtushinnangute alustalaks - võib öelda, et kõrgkoolid mõjutavad ühiskonda nii institutsionaalsel kui ka üksikindiviidi tasandil

Me võime välja tuua neli peamist faktorit, kuidas inimesi kõrgharidussüsteemis koheldakse ebavõrdselt.

SOTSIAALMAJANDUSLIKUST TAUSTAST TULENEV EBAVÕRDSUS

Täna on Eesti kõrgharidusmaastikul peamine ebavõrdsuse kohtlemise alus üliõpilase ja/või tema vanemate sotsiaalmajanduslik seisund. Olukord, kus enam kui pooled tudengitest peavad maksma õppemakse, seab olulised ligipääsupiirangud kõrgharidusele, jättes mulje, justkui kõrgharidus ei sõltukski inimese enese motivatsioonist ega vaimsetest võimetest, vaid lihtsalt tema või tema vanemate rahakoti paksusest. Majanduslike faktorite asemel tuleks kõrgkoolikõlblikkuse üle otsustamiseks paika panna aste, mis mõõdab inimese vaimseid võimeid ning mille ületades loetakse inimene pädevaks omandada kõrgharidust. Hetkel kehtib Eestis olukord, kus osadele inimestele – nn riiklikul koolitustellimuse kohal õppivatele, on keh-

testatud üks standard, ent kui seda ei ületata, siis on võimalik raha abil asuda õppima tasulisele õppekohale. Sellist olukorda võib lugeda äärmiselt diskrimineerivaks³⁵, mis heidab varju nii Eesti kõrghariduse kvaliteedile kui Eesti ühiskonnale tervikuna.

Lisaks õppemaksudele loob Eestis õppimiseks ebavõrdseid tingimusi ka üliõpilastele suunatud kehv sotsiaalsete garantiide süsteem. Praegu saab ainult umbes 15% kõikidest üliõpilastest nn õppetoetust ja seda jagatakse õppekoormuse täitmise ning hinnete alusel, mis tähendab, et seda võib nimetada pigem stipendiumiks. Lisaks sellele ei taga jagatav summa isegi põhivajaduste, nagu eluase, toit, õppematerjalid jne rahuldamist.

REGIONAALNE EBAVÕRDSUS

Rahaliste vahendite kõrval mõjutab inimesi valikuid hariduse omandamisel ka tema perekonna ja lähikondlaste sotsiaalne ja regionaalne taust. Erinevad uuringud näitavad, et suurema tõenäosusega astuvad kõrgkooli inimesed, kelle vanematel on juba kõrgharidus. Eesti Üliõpilaskondade Liidu poolt 2006. aastal läbi viidud üliõpilaste uuring näitas, et Eestis omandab kõrgharidust üsnagi homogeenne grupp inimesi – üliõpilaste vanemate haridustase ja majanduslik olukord oli keskmiselt 20% kõrgem kui keskmisel samasse eagruppi kuuluval eestlasel. Vaatamata sellele, et Eesti on väike riik, on erinevatest regionaalsetest piirkondadest pärit üliõpilastel märkimisväärselt erinevad võimalused kõrghariduse omandamiseks. Ühelt poolt on probleemiks see, et üldhariduskoolide haridustase on varieeruv. Teiselt poolt avaldub regionaalne piiratus äärealade oluliselt madalametes sissetulekutes, mis nii mõnelgi juhul ei võimalda muidu võimekal noorel kodgele kõrgharidust omandama asuda. Nii ongi kerge tekkima olukord, kus näiteks Tallinnas asuvad kõrgkoolid teenivad peamiselt vaid Tallinnast ja Harjumaalt pärit noori.

Üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuringust selgus ka, et elukoht on üsna sageli põhjuseks, miks valitakse üks või teine kool kõrghariduse omandamiseks. Täna tasulisel kohal õppijatest pooled pidid valima õppimiseks kooli, mis asuks elukohale lähedal. Lisaks on regionaalne ebavõrdsus suuresti seotud ka üldise sotsiaalmajandusliku olukorraga. Eesti äärealadel, nt Sillamäel või Võrumaal üles kasvanud noorel sageli polegi muud valikut, kui minna kohalikku kõrgharidust andvasse kooli, sest rahaliselt pole võimalik kodgele kolida. Samas ei pruugita neis koolides õpetada seda, mis just antud noortele kõige paremini sobiks või rohkem huvi pakub.

SOOLINE EBAVÕRDSUS

Soolise võrdõiguslikkuse eesmärgiks on kaotada soo stereotüüpide ehk soorollidega (näiteks naine kui koduhoidja või mees perekonna toitja) kaasnevad erinevad ootused naistele ja meestele, mis oluliselt piiravad mõlema grupi võimalusi eneseteostuseks. Sarnaselt palju-

³⁵ Diskrimineerimine on ebasoosiv või kahjustav käitumine, mis sisaldab endas verbaalset või käitumuslikku tegevust, millega pannakse inimesi halvemasse või paremasse olukorda nende nahavärvi, kultuurilise või etnilise päritolu, rahvuse, usuliste tõekspidamiste, soo, puude, seksuaalsuse, vanuse, regionaalse päritolu, sotsiaalmajandusliku tausta või muu tunnuse tõttu.



dele teistele endistele sotsialistlikele maadele on naiste haridustase Eestis viimasel kümnendil olnud kõrgem kui meestel. Kõrghariduses ületab naiste osatähtsus õppurite üldarvus kõikidel õppeastmetel meeste osatähtsust, seda ka magistri- ja doktoriõppes (vastavalt 66,2% ja 53,5%). Seega puhtalt numbraid vaadates võib väita, et hariduses on sooline ebavõrdsus meeste kahjuks. Sellisel fenomenil on mitmeid põhjendusi. Alates 1990. aastast on järjest suurenenud nende keskkoolilõpetajate protsent, kes jätkavad õpinguid kõrghariduses. Kuna tütarlapsi on keskkoolilõpetajate hulgas rohkem kui noormehi, on neid ka kõrghariduses palju rohkem. Samas pelgalt naiste ja meeste suhtarvu põhjal väita, et Eesti kõrghariduses on naiste olukorraga kõik korras, väga ennatlik. Võttes vaatluse alla kõik keskkoolilõpetajad, kaovad naiste eelised meeste ees, sest viimaste tõenäosus kõrghariduses jätkata on naistest umbes 30% kõrgem. Lisaks toimub haridustaseme tõusuga naiste osakaalu küllaltki järsk langus ning õppejõudude ja teiste akadeemiliste juhtpositsioonide sekka kiigates kaaluks kallutatud tugevasti meeste kasuks (näiteks kuuest avalik õiguslike ülikoolide rektorist on vaid üks - Eesti Kunstiakadeemias - naine).

Lisaks sellele on kõrghariduses ka selge sooline eristumine. UNESCO andmed näitavad, et meeste aladeks kõrgkoolis on kujunenud tehnika ja inseneriteadus (80% eriala lõpetanutest) ning infotehnoloogia ning naiste erialadeks on humanitaarteadused ja meditsiin (vastavalt 70 ja 77% naised). Veelgi enam, hoolimata muidu paremast esindatusest kõrghariduses, on teaduses siiski naisi vähem, seda eriti tiipteadlaste hulgas.

INFRASTRUKTUURI PUUDUSEST PÕHJUSTATUD EBAVÕRDSUS

Tänane kõrgkool ei soosi puudega õppureid – paljud õppehooned, ühiselamud ja raamatukogud ei võimalda ligipääsu ratastoolis inimesele ja nägemis- või kuulmispuudega inimestele sobivate õppematerjalide ning -vahendite arv on väga piiratud. Kehtivate põhimõtete, seaduste ja rahvusvaheliste aktide alusel on aga kõigil õigus võrdsel määral saada osa ühiskonnas toimuvast. Puudega õppureid on täna Eesti kõrgkoolides väga vähe. Üliõpilaste sotsiaalmajandusliku uuringu järgi on Eesti kõrgkoolide õppurite seas vaid 4% üliõpilasi, kellel on füüsilise puue või tõsine krooniline haigus. Peamiseks probleemiks on puudega inimeste vajaduste mitte vastav infrastruktuur. Lisaks jääb vajaka ka õppejõudude teadlikkusest ja valmisolekust organiseerida õppetööd nii, et see oleks sobiv ka auditooriumis olevale erivajadustega õppurile.

KUIDAS PUUDUTAB KÕRGHARIDUSE SOTSIAALNE DIMENSIOON EESTIS?

Eesti on üks osa Euroopa ühisest kõrgharidusruumist. Bologna protsess on rakendamisel ning tahes-tahmata peab mõtlema ka siinmail senises enam sotsiaalse dimensiooni arendamisele. Tuleb tunnistada, et meid ootab ees pikk tee, sest juba ligipääsuprobleemid on üsnagi suured ja nukraks tegevad. Uuring „Üliõpilase sotsiaalmajanduslik olukord 2005/2006“ näitab, et keskmine tudeng on siinmail pigem kõrgharitud vanemate laps, kes on üldhariduse omandanud mõnes suuremas keskses. Ka õppemaksud pidurdavad endale meeldiva ja sobiva eriala õppimist, olles ühed Euroopa kõrgeimad ja seda juba absoluutväärtuses, arves-

tamata elatustaset. Kindlasti ei saa ka väita, et meie üliõpilaskonna koosseis sarnaneks oma taustalt ühiskonna omaga. Ei saa rääkida sooliselt, regionaalselt, sotsiaalmajanduslikult ega kultuuriliselt tasakaalustatud esindatusest tudengite hulgas.

2007. aastal valminud Majandusarengu- ja Koostöö Organisatsiooni (OECD) analüüs Eesti kõrgharidusest ei hinda võrdõiguslikkuse olukorda Eestis just väga kõrgelt. Raporti koostanud ekspertide sõnul jääb mulje, et kuigi on väga palju märke Eesti kõrgharidussüsteemis toimuvast erinevatest diskrimineerimistest, puudub Eestis tahe võrdõiguslikkuse küsimustega tegeleda. Selline hinnangu tekkimise lubamine meie kõrgharidussüsteemi kohta on enam kui kahetsusväärne. Riik on põhiseadusest tulenevalt võtnud enda kohuseks kohelda kõiki oma kodanikke võrdselt ning tagada neile võrdsed võimalused. Veelgi enam, üksnes võrdõiguslikkuse ideed reaalselt rakendades saab riik kasutada kogu potentsiaali, mida ta kodanikkond endas kätkeb. Eriti oluline on igasuguse diskrimineerimise vältimine kõrghariduses, sest seal suundutakse juba edasi tööturule ning seal on inimeste vaadete ja väärtushinnangute muutmine tunduvat keerulisem kui mitte võimatu. On vaja teadvustada, et hariduse roll pole turumajandusest tingitud kihistumise süvendamine, vaid selle leevendamine.

Eesti on liiga väike riik, et raisata oma rahvast ja selle potentsiaali, sest meie rikkus just nendes peitubki. Lahenduseks siinkohal on võib-olla kunstlike ligipääsu raskendavate takistuste kõrvaldamine, avada tee kõigile, motiveerides ka neid, kes seni pole vahest kippunudki kõrgharidust omandama. Elukestvaks õppeks on vahendid ja meetodid loodud, vaja on vaid viia need inimesteni, kes seda reaalselt ka kõige enam vajavad. Aitaks ka õppemaksude kaotamine riiklikus kõrghariduses, korralike ja soodsate elamispiindade pakkumine koolide ja riigi poolt, õppetoetused ja stipendiumid. Ideaalis peab sotsiaalse dimensiooni kontekstis tudengi saatus olema vankumatu ning kindel – see peab olema midagi, mille poole püüelda, samas käies ühte sammu kohustustega.



ÜLIÕPILASED NING NENDE ROLL EESTI JA EUROOPA KÕRGHARIDUSES

Üliõpilased on läbi ajaloo olnud kummaline ühiskonnakiht. Kord loetakse neid edasiviivaks jõuks, kord riigivastasteks, kord lihtsalt tülikaks elemendiks ühiskonnas. Üliõpilased ning üliõpilasliikumine on olnud läbi aegade erinevates ühiskondades keskseks kodanikuühiskonna jõuks. Üliõpilased on tihti erinevate protestide ning poliitiliste tegevuste keskmes. 1968. aastal võitlesid Saksa, Prantsuse ja Ameerika Ühendriikide tudengid Vietnami sõja vastu, protesteerides mitte ainult sõjategevuse, vaid ka vananenud arusaamade ja jäiga ühiskonnakorralduse vastu. Tudengite mässud Prantsusmaal ja mujal Euroopas on ajaloos viinud valitsuste langemiseni. Tudengid on alati julgenud välja öelda ja kritiseerida, tõmmates endaga kaasa ka teisi ühiskonnagruppe.

Tänapäeva Euroopa esimene ühtne riigiülene tegevus tudengite poolt leidis aset 1982. aastal, mil rajati WESIB (Lääne-Euroopa Tudengite Informatsiooni Büroo) eesmärgiga vahendada infot erinevate tudengiorganisatsioonide ning tekkinud rahvusvaheliste organisatsioonide vahel. Kuna tollal puudus rahvusvaheline kõrghariduspoliitika, siis ei olnud konkreetseid osapooli, kelle tegevus mõjutaks kõikide riikide tudengeid korraga.

Kõrghariduspoliitiline olukord muutus aga kardinaalselt 1995. aastal Bologna Deklaratsiooni allkirjastamisega, millega alustati pikka teed Euroopa ühise kõrgharidusruumi poole. WESIB oli selleks hetkeks kaotanud nimest lääneriikidele viidanud W tähe ning omandanud poliitikakujundamise pädevuse, kujundades liiduga liitunud tudengite ühiseid poliitilisi seisukohti ning kaitstes neid kõrgemates otsustuskogudes. Ajaks, mil Euroopa riigid otsustasid hakata kõrghariduses ühtselt tegutsema, oli tudengite häälel olemas tugev ja suutlik organisatsioon, mis asus kõrghariduse kujundamises jõuliselt kaasa rääkima. Täna on organisatsioon läbi teinud veel ühe nimevahetuse, olles nüüd ESU (European Student Union), kuhu kuulub 51 liikmesorganisatsiooni 37 riigist.

Eestis üliõpilased moodustavad märkimisväärse osa ühiskonnast ja neid esindavaks organisatsiooniks on Eesti Üliõpilaskondade Liit (EÜL). EÜL võeti ESIBi liikmeks 1999. aastal ning on kujunenud seal väga tugevaks kaasarääkijaks kogu Euroopa kõrghariduse osas. EÜL esindajaid on nii mõnigi kord valitud ka ESU erinevatesse struktuuridesse, mille läbi kõlab Eesti tudengite hääl pidevalt ka Euroopa poliitikakujundajate areenil. Praeguseks on tudengid Euroopa tasemel üks jõulisemaid poliitikakujundamise osapooli kõrgharidusküsimustes, olles ametlike partneritena kaasatud praktiliselt kõikidesse olulisematesse initsiatiividesse võrdväärselt Euroopa rektorite ametiühingu ja Euroopa Komisjoniga. Ministrite kohtumine Bergeinis aastal 2005 näitas, et tudengid olid kõige informeeritum osapool nii delegatsioonidesise-

selt kui delegatsioonide vaheliselt, kuna vallatakse laialdast ja täpset infot ja ülevaadet kõikidest ESUga liitunud riikidest läbi nende tudengiorganisatsioonide. Just tihe rahvusvaheline koostöö on see, mis teeb kogu liikumise tugevaks, ühiselt kujundatud seisukohad olulistest poliitilistes küsimustes, üksteise abistamine ja väljaastumine nii enda kui teiste ühiskonnaliikmete kaitseks.

ÜLIÕPILASOMAVALITSUSED TSMILÜHISKONNAS

Kõik ühes kõrgkoolis õppivad tudengid moodustavad selle kõrgkooli üliõpilaskonna, Eestis varieeruvad üliõpilaskondade suurused 100st kuni 17 000 tudengini. Oluline on, et igas kõrgkoolis oleks olemas selle üliõpilaskonna huve kaitsev üliõpilaste omavalitsus (Üliõpilasesindus või Üliõpilaskond). Nende eesmärk on öelda, mis neid huvitab ja kanda tudengite mõtted ja ideed kooli juhtkonnani ja otsustus- ja arenduskogudesse. Lisaks sellele saadakse seeläbi esimesed kogemused demokraatiast, teiste eest seismisest ning ühiste eesmärkide nimel võitlemisest.

Üliõpilaste eestkosteoranisatsioonid peavad olema piisavalt legitiimsed, et nad oleksid võimalised mobiliseerima üliõpilasi, kui nende õigusi ja huve on ähvardatud. Üks kõige märkimisväärsmaid näiteid siinkohal on tudengite protest 1966. aasta mais Flandrias, kui üliõpilased nõudsid, et noori tuleks ühiskonnas rohkem kaasata. Tuhanded üliõpilased protesteerisid tänavatel, loengud ja eksamid jäid ära, sest tuli taastada sotsiaalne stabiilsus ja kord. Julge väljaastumine tõi ka positiivseid tulemusi.

Üliõpiaste eestkosteoranisatsiooni ülesanne on võidelda selle nimel, et kogu kõrghariduspoliitika oleks demokraatlik ja üliõpilased oleks võrdse partnerina kaasatud nende elu mõjutavatesse protsessidesse. Üheks osaks sellest on näiteks võitlus selle eest, et kõigil, olenemata inimese sotsiaalsest taustast või staatusest oleks ligipääs kõrgharidusele. Kõrghariduse elitaarseks muutumine on oht, mis pikemas perspektiivis võib tekitada ühiskonnas suure sotsiaalse lõhe ja võimu koondumise vaid väikese ühiskonnagrupi kätte. Üliõpilaste kaasamine ei tohi eksisteerida ainult paberil, vaid see peab olema ühe kõrgkooli loomulik ning igapäevane juhtimisstiil.

Üliõpilaste ühendus, kui üks osa tsiviilühiskonnast, ei saa teemadele läheneda ka kitsalt vaid omama ka ülevaadet nende elu mõjutavatest globaalsetest protsessidest. Iga tudengi mure peab olema inimõiguste rikkumine ja demokraatia puudumine. Me näeme üsna tihti, kuidas tudengiorganisatsioonid arenenud riikides korraldavad üritusi ja aktsioone, et juhtida tähelepanu teiste riikide probleemidele. Üliõpilasühendused saavad juhtida tähelepanu ühiskonna valupunktidete erinevatel tasemetel ja tulemusrikkalt pakkuda erakordset abi, olgu selleks siis raha kogumine kellegi abistamiseks või mingi muu abi Rahvusvahelisel tasandil on äärmiselt oluline teha koostööd teiste tsiviilühiskonna ja –tudengiorganisatsioonide, näidates üles solidaarsust. Tuleb toetada tekkivaid tudengiorganisatsioone teistes riikides, kus poliitilise või mõne muu faktori tõttu ei soosita kodanikuaktiivsust, heaks näiteks siinkohal on ESU ja selle liikmesorganisatsioonide kampaaniad toetamaks Valgevene tudengeid. Eesti tudengiorgani-



satsioonid on hakanud aina rohkem kaasa rääkima Euroopa kõrgharidusküsimustes, samuti ollakse abistajad mitmetes riikides, kus kodanikuaktiivsus on alles esimesi jäsemeid liigutamas.

Kokkuvõttes võibki öelda, et tudengiorganisatsioonid parandavad haridus- ja sotsiaalteenuste kvaliteeti, võimaldades uusi alternatiive ja tunduvalt suuremat valikuvabadust. Selline alternatiivide pakkumine on igati vajalik, kuna arvestab teatud erivajadusi ja eelistusi ning aitab katsetada uute, innovatiivsete mõtetega. Mida parem kogemus on üliõpilasel või noorel õpingute ajal kaasa rääkida oma elu korraldamisel, seda kindlamalt aktiveerutakse ka ühiskonnas üldiselt. Tõuseb valimisaktiivsus, hakatakse otsima alternatiivseid võimalusi asjade paremini tegemiseks ning räägitakse kaasa oma riigi kujunemisel.

KOKKUVÕTE. QUO VADIS, EUROOPA KÕRGHARIDUS?

Me oleme vaadelnud Bologna protsessi, Lissaboni strateegiat, kõrghariduse kvaliteeti ja akadeemilist mobiilsust, rahvusvahelistumist ja kõrghariduse väljundeid tööturule, elukestvat õpet ja üliõpilase rolli tsiviilühiskonnas. Mida aga me pole veel vaadanud on see, kuhu see kõik lõpuks välja viib.

Tõepoolest, kuhu?

Euroopa kõrgharidus on massiharidus, mis on suunatud heaoluühiskonna idee teenimisele ja majandusliku konkurentsivõime säilimisele ja suurendamisele. Maailmas domineerivad majandushuvid, kus majandust kasutatakse nii meelitus- kui survevahendina. Kõrgharidus on üks vahendeid riikide eesmärkide elluviimiseks ja sellisena seda sageli ka nähakse. Lastakse käiku riiklike ja regionaalseid programme selle arengu toetamiseks ja loodetakse, et tehtavad otsused on õiged ja viivad soovitud tulemuseni.

Tegelikult tõde on, et keegi ei tea kuhu me välja jõuame.

Bologna protsess ja Lissaboni strateegia seadsid mõlemad ajaperioodi, mille jooksul seatud eesmärgid tuleb täita. Ajaperioodiks oli kümme aastat ja kell on kohe-kohe kukkumas – aastal 2010 peaks olema Euroopa ühine kõrgharidusruum valmis ja funktsioneerima nii nagu Bologna deklaratsioonist aastal 1999 sätestatud. Reaalsuses see päris nii ei ole. Euroopa kõrghariduse arendamises on deklaratsioonist alates tehtud uskumatuid edusamme, kuid kõikide eesmärkide saavutamiseks on veel tublisti puudu. Pole veel kaotatud kõiki tõkkeid mobiilsusele, kraadid ja diplomid on küll suures osas võrreldavad, kuid probleeme eksisteerib jätkuvalt, ECTS on rakendunud vaid vähestes riikides.

Lähtuvalt viimaste aastate arengust ja eeldatavatest tulevikuaarengutest on loodud visioone, mis peaks iseloomustama Euroopa kõrghariduse seisukorda järgmise kümne aasta perspektiivis. Samas, mitte keegi ei arvanud Bologna deklaratsiooni ajal, et Bologna protsessist kujuneb selline uskumatult mahukas ettevõtmine, mis muudab kõrgharidusmaastikku poolel kontinendil. Kõik ennustused ja visioonid tormiliselt arenevas sfääris on sama hea kui vette kirjutamine.

Tuleviku suhtes valitsevat ebakindlust on mõistnud ka ministrid, kes Bologna protsessi juhivad. Nii ongi võetud lähiaastate prioriteediks lahendada veel olemasolevad probleemid Bolognaga, et siis juba uute ideedega edasi minna. Seniajani on loodud Euroopa kõrgharidusele tugev vundament millest edasi minna, ühtsed põhimõtted, ideed, alustatud vajaminevate inimeste koolitamist ja vajaliku infrastruktuuri rajamist, paika on pandud riikidevahelised kommunikatsiooni- ja otsustusprotsessid. Jätkates ja arendades nendelt lähtepunktidelt Euroopa kõrgharidust, siis mine tea, vahest ühel päeval suudamegi realiseerida nende kahe suure Euroopa protsessi – Lissaboni strateegia ja Bologna protsessi – algsed ideed, ning Euroopa ühise kõrgharidusruumi toel üles ehitada maailma kõige konkurentsivõimelisem teadmispõhine majandus.





BOLOGNA PROTSESS

on üks kummaline nähtus. Olles üks suurimaid Euroopa ühisprojekte, pretsedenditu nähtus kogu maailma haridussfääris, on ta ometi samaaegselt üks enim väärti mõistetud ettevõtmissi, mis Euroopas kunagi tehtud. Bologna protsessi iseloomustab nii Euroopa, riigi, kõrgkooli kui õpilase tasemel meeletu hulk väärarusaamasid, müüte ning arvamusi, mis valdaval määral tõe ei vasta. Lissaboni strateegia on teine samasugune protsess. Seades Euroopale ülikõrge eesmärgi – muutuda maailma kõige dünaamilisemaks ja konkurentsivõimelisemaks majanduspiirkonnaks – ajas see laiali kõik oma haarmed ning pugus sisse peaaegu igasse Euroopa igapäevaelu aspekti, teiste hulgas ka kõrgharidussfääri.

Eesti Euroopa kõrgharidusruumis on trükis, mis võtab kokku Bologna protsessi ja Lissaboni strateegia mõjud Eesti kõrgharidusele läbi üliõpilaste silmade. Tahes-tahtmata on Bologna ja Lissaboni sihtrühmad just nimelt miljonid üliõpilased Euroopas, meie oleme need, kellest loodetakse kasvavat teadlased, uurijad, sõnavõtjad ning ühiskonna edasivijad. Me võime rääkida majandusarengust, globaalsest konkurentsivõimest, teadmistepõhisest majandusest, kuid kõige selle aluseks on alati tudeng kõigi oma igapäevaste loengute, eksamite, murede ja rõõmudega.

